

Dieter Bruneel

Rurale eigendomsmisdrijven in het gerechtelijk arrondissement Brugge (1845-1895): een sociaalhistorische conflictanalyse¹

“Un grand nombre de bourgmestres de l’arrondissement de Bruges se sont vus obligés de signaler au gouvernement l’extension inquiétante que ce mal [de wildstoperij] a pris depuis quelques années et de lui demander de prendre les mesures que la situation comporte. L’audace des malfaiteurs n’a plus de bornes; la sécurité des campagnes, dans plusieurs communes, est sérieusement compromise. Il ne s’agit même plus de braconnage. On est en face de faits qui ont un tout autre caractère. Ce sera bientôt, si on n’y met ordre, un brigandage régulièrement organisé!”²

De katholieke Brugse burgemeester Amedée Visart de Bocarmé (1835-1924) maakte zich tijdens de Kamerzitting van 2 februari 1892 ernstige zorgen over het nachtelijke stropen in het gerechtelijk arrondissement Brugge. De bijhorende ‘morele paniek’ had in de loop van het voorgaande decennium geleid tot een aanscherping van de vervolging van jachtmisdrijven met de nieuwe jachtwet van 28 februari 1882. De lokale en regionale pers berichtten tijdens de laatste twee decennia van de 19de eeuw trouwens steeds vaker over bloedige ‘wildstropersdrama’s’. Het discours van Visart de Bocarmé kan niet los gezien worden van de bredere landbouwcrisis en de toenemende spanningen tussen

- 1 Dit artikel is gebaseerd op mijn onuitgegeven masterproef D. BRUNEEL, “*Zyt dan al eigenaer om van iedereen geplunderd te worden!*”. *Conflict en sociale verandering op het 19de-eeuwse platteland: sociaalhistorische conflictanalyse aan de hand van rurale eigendomsmisdrijven in het gerechtelijk arrondissement Brugge (1840-1890)*. Universiteit Gent, 2014-2015, XX + 460 p., (promotor: prof. dr. Antoon Vrints). Met hartelijke dank aan de bestuursleden van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge en mijn collega’s van de vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Gent voor hun opmerkingen bij eerdere versies van deze tekst.
- 2 A. VISART DE BOCARMÉ, in: *Parlementaire handelingen - Kamer van volksvertegenwoordigers*, 1891-1892, 2 februari 1892, p. 546.

voornamelijk landeigenaars en pachtboeren tijdens die periode. Amedées broer, het katholieke West-Vlaamse provincieraadslid Ernest Visart de Bocarmé (1834-1917) was bijv. bestuurslid van ‘La société des propriétaires et amateurs de chasse dans la Flandre Occidentale pour aider à la répression du braconnage’. Deze sterk Brugs verankerde vereniging werd in 1870 opgericht met een dubbele missie. Enerzijds trachtte de vereniging een strenger wetgevend kader en vervolgingsbeleid te bekomen door zich te richten tot de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Niet toevallig was de voorzitter van de West-Vlaamse vereniging tijdens de periode 1870-1884 Arthur Pecsteen (1834-1895), Brugs liberaal gemeenteraadslid en schepen onder het bestuur van de liberale burgemeester Jules Boyaval (1814-1879) tijdens de eerste helft van de jaren 1870, en kamerlid tussen 1880 en 1884. Anderzijds diende de vereniging vorm te geven aan de eerder vermelde ‘morele paniek’ tegenover wildstroperij³ en poogde ze die angst ingang te laten vinden bij brede lagen van de bevolking. Het was geen toeval dat senator Léon Van Ockerhout (1829-1919) als eigenaar van de voornaamste katholieke krant in het gerechtelijk arrondissement Brugge, de *Gazette van Brugge en der provincie West-Vlaenderen*, eveneens bestuurslid was van de vereniging.

Aan de hand van een analyse van de strafrechtelijke omkadering van rurale eigendomsmisdrijven in het gerechtelijk arrondissement Brugge tijdens de periode 1845-1895 wordt hierna getracht de onderliggende conflictueuze sociale eigendomsverhoudingen te achterhalen. Op die manier wordt de focus gelegd op conflicten in verband met de toegang tot, het gebruik van en de controle over het land. Ook de landeigenaren zelf hadden immers een aandeel in de toenemende sociale spanningen. In zijn antwoorden bij de *Enquête agricole* uit 1886⁴ wees de katholieke West-Vlaamse gou-

3 In een publicatie van de vereniging uit 1896 werd wildstroperij aangeduid als “cette véritable plaie sociale”, (GENT, *Universiteitsbibliotheek*, Fonds Vliegende Bladen, BIB.VLBL.HFI.C.120.10, *Société des propriétaires et amateurs de chasse pour aider à la répression du braconnage dans la province de la Flandre Occidentale*, Brugge, 4 april 1896).

4 De *Enquête agricole* werd als onderdeel van de bij Koninklijk Besluit van 15 april 1886 opgerichte ‘Commission du Travail’ doorheen het land gestuurd. In 1890 werden de resultaten ervan gepubliceerd. Gouverneur Léon Ruzette was één van

verneur Léon Ruzette (1836-1901) bijv. op hun verantwoordelijkheden: “Si la plupart des propriétaires n’étaient pas ignorants de l’agronomie, s’ils visitaient souvent leurs propriétés, s’ils surveillaient les agissements de leurs fermiers, ils s’apercevraient bien vite des mauvaises tendances de ces derniers, et fort souvent ne se verraient pas ainsi mettre le couteau sur la gorge”.⁵

(Land)eigendom wordt in dit artikel als het meest centrale sociaal instituut beschouwd op het platteland, waarrond zich uiteenlopende arbeids- en bijstandsrelaties vormden.⁶ De betichteningpopulatie werd in overgrote mate gevormd door de landarme of zelfs landloze groepen die hun beperkte toegang tot het land trachtten te verzekeren. De slachtoffers van rurale eigendomsmisdrijven hadden een meer verzekerde toegang tot het land, wat niet wegneemt dat de beslissingsmacht over de controle van de toegang tot en het gebruik van het land sterk varieerde binnen deze groep. Dit laatste aspect vormde één van de voornaamste oorzaken voor de sterk afwijkende strafrechtelijke omkadering van de rurale eigendomsmisdrijven voor het jaar 1846 in vergelijking met het jaar 1886. In 1846 werd de strafrechtelijke vertaling van de conflictueuze eigendomsverhoudingen immers sterk van onderuit gestimuleerd, terwijl in 1886 eerder van bovenuit een repressief beleid werd gevoerd.⁷ De categorie ‘rurale eigendomsmisdrijven’ vertegenwoordigde in 1836 een vijfde van alle correctionele vonnissen in het gerechtelijk arrondissement Brugge. In het crisisjaar 1846

de personen die het meest systematisch de vragen beantwoordde. In 1920 werd opnieuw een *Enquête sur le travail agricole* uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Landbouw onder toenmalig minister Albert Ruzette, de zoon van Léon. Zie: T. DE MOOR, ‘Loonarbeid tijdens de overgang van traditionele naar moderne landbouw. Een sociaal-economische studie van de landarbeiders in Oost- en West-Vlaanderen tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 31 (2001), nr. 1-2, p. 31.

- 5 COMMISSION DU TRAVAIL (instituée par arrêté royal du 15 avril 1886), *Enquête agricole. Réponses au questionnaire*, Brussel, 1890, p. 55.
- 6 De auteur werd hierbij sterk geïnspireerd door C. LIS & H. SOLY, ‘Bestaanszekerheid versus arbeidsschuld: kleine boeren en keuters, in het bijzonder in Vlaanderen, 1750-1850. Een terreinverkenning’, in: T. ENGELN, e.a., *Levenslopen in transitie. Liber Amicorum bij het afscheid van prof. dr. Paul M.M. Klep*, Nijmegen, 2011, p. 261-278.
- 7 Cf. A. HOWKINS, ‘Economic crime and class law: poaching and the game laws, 1840-1880’, in: S. BURMAN & B. HARRELL-BOND (eds.), *The imposition of law*, New York, 1979, p. 273-287.

vormde de categorie zelfs ruim 30 % van het totaal aantal vonnissen gevelde door de correctionele kamer van de Brugse rechtbank van eerste aanleg; een aandeel dat in 1856 teruggelopen was tot 25 % en in 1866 niet langer 10 % haalde. In het laatste kwart van de 19de eeuw liep het percentage verder terug tot slechts ruim 5%, hoewel net op dat moment de hierboven vermelde ‘morele paniek’ opgang maakte. Welke betekenis kan aan dit algemene beeld gegeven worden en wat is de relatie van dit wisselende aandeel vonnissen met bredere sociale veranderingsprocessen?

RURALE EIGENDOMSMISDRIJVEN: BEGRIPSBEPALING

Onder de categorie ‘rurale eigendomsmisdrijven’ worden in dit artikel drie types misdrijven gevat: bos-, veld- en jachtmisdrijven. Elk misdrijftype werd gekenmerkt door een reeks specifieke eigenschappen en de vervolging ervan verliep via een eigen dynamiek. Bijgevolg vormt de categorie geen absolute eenheid. Dit neemt niet weg dat onderlinge interactie zonder meer aanwezig was. Elk van de misdrijven betrof immers conflicten omtrent sociale eigendomsverhoudingen en situeerde zich expliciet binnen de wisselwerking tussen eigendoms-, bezits- en gebruiksrechten. Deze uiteenlopende rechten en daaraan gelieerde praktijken werden op het eigendomsforum tegenover elkaar uitgespeeld.⁸ Landeigendom wordt hierbij niet enkel in zijn traditioneel-legalistische zin begrepen als een ‘bundel van rechten’, maar vooral als een bundel van beslissingsmacht over de toegang tot, het gebruik van en de controle over het land.

Zowel de termen ‘landschenderij’ (Fr. ‘maraudage’) als ‘diefte van vruchten te velde’ (Fr. ‘vol de récolte’) vielen onder het type ‘veldmisdrijven’. De delictomschrijvingen bij veldmisdrijven waren “aardappelen uit de landen te trekken”, “stelen van rapen te velde”, “bedriegelijke ontvreemding van oogsten of andere nuttige voortbrengselen der aarde welke nog van den grond niet afgescheiden waren”. De woordkeuze ‘maraudage’ zoals gehanteerd binnen de bronnen (vonnisboeken en strafdossiers) interfereerde met de terminologie die gebruikt werd ter constructie van het misdrijf-

8 Voor een theoretische uitweiding, zie: BRUNEEL, “*Zyt dan al eigenaer*”, p. 3-11.

type ‘bosmisdrijven’, die hoofdzakelijk omschreven werden als het “afkappen en stelen van hout in de bosschen”. De term ‘délit forestier’ werd immers slechts algemeen gebruikt als uitloper van het Belgische Boswetboek uit 20 december 1854.⁹ Tot die tijd kon de Franstalige term ‘maraudage’ vertaald worden met zowel de termen ‘bosschenderij’ als ‘landschenderij’. Dit hield verband met het feit dat bij bosmisdrijven tot aan de uitvaardiging van het Boswetboek van 1854 in het merendeel van de vonnissen recht gepleegd werd op basis van artikel 36 van de (Frans-)revolutionaire Veldwet uit 1791.¹⁰ Artikel 35 van diezelfde wet werd ook gebruikt om veldmisdrijven te berechten, waardoor de term ‘maraudage’ op beide misdrijftypes sloeg. Daarnaast werden bij bosmisdrijven ook de termen ‘vol de bois’, ‘destruction d’arbres’ of ‘mutilation d’arbres’ gehanteerd. De opbouw van het misdrijftype ‘jachtmisdrijf’ is het meest eenduidig, namelijk aan de hand van de termen ‘délit de chasse’ of ‘jagt- (/jacht)delict’. Deze misdrijven werden vervolgd aan de hand van de ‘bijzondere wetgeving’ op de jacht.¹¹ Binnen dit misdrijftype worden onder meer volgende betichtingen gevat: “gejaagd te hebben onvoorzien van een jachtbrief”, “in bezit gevonden geweest van tuigen dienstig tot het vangen of vernielen der konijnen en het wild” of “gejaagd te hebben in bende, buiten de tijdstippen door het staatsbestuur bepaald en op een anders grond zonder de toestemming van de eigenaar of de rechthebbende”.

Bij ons onderzoek zijn op correctioneel niveau twee jaren geselecteerd waarvoor de vonnissen in de diepte geanalyseerd werden, nl. 1846 en 1886. Beide jaartallen situeren zich binnen periodes waarin de sociale spanningen verscherpten. Enerzijds tijdens de

9 *Pasinomie* [verder aangeduid als *Pasin.*], 3de reeks, 1854, p. 455-500, Boswetboek, 20 december 1854.

10 *Pasin.*, 1ste reeks, dl. 3, p. 376-392, décret concernant les biens et usages ruraux et la police rurale, 28 september-6 oktober 1791 (ook aangeduid als l’ancien loi rurale of loi rurale de 1791).

11 *Pasin.*, 1ste reeks, dl. 2, p. 156-159, décret sur la chasse, 28-30 april 1790; *Pasin.*, 2de reeks, dl. 15, p. 126, décret concernant le prix des passeports et permis de chasse, 11 juli 1810; *Pasin.*, 2de reeks, dl. 16, p. 149-151, décret contenant les dispositions pénales contre ceux qui chassent sans permis de port d’armes de chasse, 4 mei 1812; *Pasin.*, 3de reeks, dl. 16, p. 107-132, jachtwet 26 februari 1846; *Pasin.*, 4de reeks, 1873, p. 78-83, wetswijziging jachtwet 1846 bij wet 29 maart 1873; *Pasin.*, 4de reeks, 1882, p. 48-88, jachtwet 28 februari 1882.

overlevingscrisis van de tweede helft van de jaren 1840 en anderzijds de landbouwcrisis van 1870-1895. Binnen dit corpus van correctionele vonnissen werden bij veldmisdrijven de revolutionaire Veldwet van 1791, het Belgische strafwetboek van 1867 en het Veldwetboek van 1886 toegepast.¹² Bij de vervolging van bosmisdrijven vormden de revolutionaire Veldwet van 1791 en het Boswetboek van 1854 het wettelijk kader. Jachtmisdrijven werden berecht aan de hand van zowel het Jachtdecreet van 1790, het Decreet op de wapendracht van 1812 en de Belgische Jachtwetten van 1846 en 1882. Om deze diepteanalyse binnen een bredere context te kunnen plaatsen werd op basis van een meer oppervlakkige analyse van de vonnisboeken ook een overzicht gemaakt van het totale aantal vonnissen met betrekking tot rurale eigendomsmisdrijven voor een negental referentie jaren.¹³ Om de opmerkelijke wijzigingen op correctioneel niveau beter te duiden werd bijkomend het politieel niveau voor het kanton Tielt onderzocht. Dit politieel niveau was sinds de wet van 1 mei 1849 op de politie- en correctionele rechtbanken een centrale schakel binnen het strafrechtstelsel geworden.¹⁴

Aan de hand van een comparatieve analyse¹⁵ van de correctionele vonnissen inzake veld-, bos- en jachtmisdrijven voor de jaren 1846 en 1886 is af te leiden dat de 'rurale eigendomsmisdrijven' duidelijke overeenkomsten vertonen.¹⁶ De parameters beroepsstructuur en leeftijd van de betichten werden immers gekenmerkt door treffende gelijkenissen. In 1846 waren de meest vertegenwoordigde leeftijdscategorieën bij veld- en bosmisdrijven deze

12 *Pasin.*, 4de reeks, 1886, p. 427-504.

13 Met name de vonnissenboeken voor de jaren 1836, 1848, 1850, 1856, 1858, 1860, 1866, 1876 en 1896. Met behulp van die referentie jaren werden de jaren 1846 en 1886 om de tien jaar ingekaderd binnen de bredere bestudeerde periode.

14 'Loi sur les tribunaux de police simple et correctionnelle', in: *Belgisch Staatsblad*, 21 juni 1849; K. VELLE, *Het vredegericht en de politierechtbank (1795-1995): organisatie, bevoegdheden en archiefovorming. Miscellanea archivistica. Studia*, 76, Brussel, 1995, p. 231-232 en F. VESSENTINI, *Pratiques pénales et structures sociales: l'état belge et la répression du crime en temps de crise économique (1840-1860)*, Louvain-la-Neuve, 2006, p. 171-177.

15 Analyse op basis van een database met gegevens over 798 betichten voor 473 vonnissen wegens rurale eigendomsmisdrijven in 1846 en 226 betichten voor 108 vonnissen wegens rurale eigendomsmisdrijven in 1886.

16 Voor een uitgebreide bespreking, zie: BRUNEEL, "Zyt dan al eigenaer", p. 206-275.

‘tot en met 16 jaar’ en ‘17-25 jaar’. Bij jachtmisdrijven waren dit in 1846 de categorieën ‘26-35 jaar’ en ‘36-50 jaar’, hoewel in 1886 een aanzienlijke verjonging was opgetreden waardoor ook daar de categorieën ‘17-25 jaar’ en ‘26-35 jaar’ de meeste betichten aanleverden. Eveneens qua beroepsstructuur zijn de gelijkenissen tussen de misdrijftypes treffend. De beroepscategorieën ‘losse arbeid’, ‘landbouw’ en ‘textiel’ hebben betrekking op het merendeel van de betichten, met ‘losse arbeid’ als gedeelde hoofdcategorie voor elk van de misdrijftypes. Beide parameters geven aan dat de betichten wegens rurale eigendomsmisdrijven de kenmerken vertonen van sociale groepen die moeizaam duurzame sociale relaties konden aangaan door hun onzekere en relatief vrije of ‘geproletariseerde’ beroepsuitoefening. Dit was vooral het geval bij de categorieën ‘vrije arbeid’ en ‘textiel’. Bij alle beroepscategorieën vormde de jonge leeftijd een bijkomende risicofactor bij het vormen van duurzame sociale arbeids- en bijstandsrelaties die een minimale toegang tot het land verzekerden.

De samenhang met gespannen patronage- en bredere sociale bijstandsrelaties wordt daarbij aangetoond doordat de betichten wegens rurale eigendomsmisdrijven quasi steeds een misdrijf pleegden binnen of in de directe nabijheid van de plaats waar ze gevestigd waren.¹⁷ Dit vormt een opvallend punt van verschil met de misdrijftypes landloperij en bedelarij, die daardoor als meer bedreigend voor de openbare orde werden ervaren door de regionale en centrale overheden. De rurale eigendomsmisdrijven gaven eerder blijk van interne spanningen binnen de lokale platelandsbevolking. Een andere parameter die opvallend gelijkloopt voor elk van de drie misdrijftypes is de seizoensgebondenheid van de misdrijven.¹⁸ Bij jachtmisdrijven was er tussen 1846 en

17 Voor een comparatieve analyse van ‘community crisis coping’ tijdens de Vlaamse crisis van de jaren 1840, zie de masterscriptie van E. BEECKAERT, *Gemeenschap onder druk: macht en sociale interventie. Sociaalhistorische en comparatieve microstudie van Vlaamse dorpsgemeenschappen tijdens de crisisjaren 1840*, UGent, 2016, promotor: prof. dr. Eric Vanhaute. Zie ook: E. VANHAUTE & T. LAMBRECHT, ‘Famine, exchange networks and the village community. A comparative analysis of the subsistence crises of the 1740s and the 1840s in Flanders’, in: *Continuity and Change*, 26 (2011), nr. 2, p. 155-186.

18 Een hoog aantal bosmisdrijven tijdens de periode januari-maart met februari als ‘sprokkelmaand’, dominante situering van veldmisdrijven in de periode juli-

1886 weliswaar een verschil op te merken doordat in 1846 nog relatief sterk de praktijk binnen het 'legale' jachtseizoen werd weerspiegeld, terwijl de jachtmisdrijven in 1886 gelijkmatiger over het jaar waren verspreid. Dat is vooral te wijten aan de toegenomen strafbaarstelling van jachtgerelateerde handelingen die niet strikt met de jacht in de enge zin te maken hadden. Concreet betreft dit praktijken zoals het zetten van wildstroppen om oogstschade te bestrijden of zelfs al louter het bezit van dergelijke tuigen.

Andere parameters duiden dan weer op de specifieke eigenschappen van elk van de misdrijftypes. Zo werden de veldmisdrijven gekenmerkt door een sterk vrouwelijk en collectief karakter, terwijl de betichtenpopulatie bij jachtmisdrijven net een quasi exclusief mannelijk¹⁹ en eerder individueel profiel vertoonde (hoewel in 1886 ook een sterker collectief karakter naar voren trad bij jachtmisdrijven)²⁰. De bosmisdrijven laven op basis van die twee parameters enigszins tussen beide misdrijftypes in. Merk besluitend op dat de verschillen tussen de diverse misdrijftypes vooral betrekking hebben op de slachtoffers en de strafrechtelijke omkadering van elk van de rurale eigendomsmisdrijven eerder dan op de sociale groepen waaruit de betichten afkomstig waren. Er zijn wel gendergerelateerde verschillen, maar wanneer het individuele niveau verlaten wordt, komen de betichten toch uit relatief dezelfde sociale groepen.

DE SOCIAALGEOGRAFISCHE KENMERKEN VAN HET GERECHTELIJK ARRONDISSEMENT BRUGGE

Vanuit sociaalgeografisch oogpunt kan het gerechtelijk arrondissement Brugge allerm minst als een eenheid gezien worden. Het arrondissement valt geologisch ruwweg in te delen in een polderregio in het noorden, een zand-leem regio in het zuiden die

september met de maand augustus als 'oogstmaand' en het laagste aantal jachtmisdrijven tijdens de periode april-juni wegens de sluiting van het jachtseizoen gedurende het broed-, werp- en zoogseizoen.

19 Voor de vrouwelijke betrokkenheid bij wildstropen, zie: H. OSBORNE, "'Unwomanly practices': poaching crime, gender and the female offender in nineteenth-century Britain", in: *Rural history*, 27 (2016), p. 149-168.

20 Zie: J.E. ARCHER, 'Poaching gangs and violence: the urban-rural divide in nineteenth-century Lancashire', in: *British Journal of Criminology*, 39 (1999), nr. 1, p. 25-38.

Kaart van het gerechtelijk arrondissement Brugge en de gerechtelijke kantons (UGent, Vakgroep Geschiedenis – Historisch Geografisch Informatiesysteem, HISGIS)

aansluit bij de dichtbevolkte linnenarrondissementen Roeselare-Tielt en het zandige Houtland middenin. De geografische eigenschappen gingen gepaard met verschillen in de onderlinge relaties van arbeid, sociale ondersteuning en toegang, gebruik en controle over (land)eigendom. De spreiding van de rurale eigendomsmisdrijven over de drie regio's kan verklaard worden aan de hand van sociaalgeografische factoren. Hierbij wordt de plaats duidelijk van de rurale eigendomsmisdrijven binnen de overlevingsstrategieën van de plattelandsbevolking. Daarenboven dient benadrukt te worden dat het hier over de spreiding van de misdrijven gaat. De betichtenpopulatie bewoog zich immers veelal doorheen de drie verschillende regio's. Gouverneur Ruzette merkte in de *Enquête*

agricole bijvoorbeeld op dat de plattelandsarbeiders uit het centrum en het oosten van het gerechtelijk arrondissement Brugge relatief ‘vrij’ waren, waardoor ze in de oogstmaanden de nood aan arbeidskracht konden lenigen in met name de noordelijke polderregio of in het noorden van Frankrijk, maar tegelijkertijd ook vaak zonder inkomsten vielen in periodes waarin arbeid minder schaars was: “En hiver, tous les ouvriers nomades s’adonnent à d’autres travaux ruraux: ceux-ci vont battre en grange, ceux-là tissent de la toile, d’autres travaillent dans les séchoirs de chicorée, ou dans des établissements industriels, etc., mais le plus grand nombre cherchent leurs moyens d’existence dans le teillage du lin. Bon nombre aussi de la zone boisée s’occupent de culture forestière et pas mal vivent de maraudage et de braconnage”.²¹

Het gerechtelijk arrondissement Brugge bestond uit de kantons Brugge 1-3, Oostende, Gistel, Torhout, Ruiselede, Ardooie en Tielt. De kantonomschrijving onderging rond het midden van de 19de eeuw enkele wijzigingen waarbij vooral om budgettaire redenen gestreefd werd naar een inperking van het aantal kantons.²² In het gerechtelijk arrondissement Brugge resulteerde dit in de reductie van vijf tot drie kantons Brugge en van twee kantons Torhout (intra- en extra-muros) tot één enkel kanton Torhout. In elk van de kantons was een vrederecht gevestigd dat dienst deed als politierechtbank, behalve in de drie kantons Brugge die één politierechtbank deelden in het justitiepaleis op de Burg. Opvallend is het contrast tussen de beperkte omvang van de zuidoostelijke kantons Ardooie, Ruiselede en Tielt tegenover de omvangrijke kantons Brugge 1-3, Gistel en Torhout. Dit hangt nauw samen met de hoge bevolkingsdichtheid in het bij Binnen-Vlaanderen aansluitend zuidoostelijk deel van het gerechtelijk arrondissement Brugge. De gemeenten Ardooie, Ruiselede, Wingene en Tielt telde in 1886 respectievelijk 6.135, 6.744, 8.204 en 9.717 inwoners, en behoorden hiermee tot de dichtstbevolkte van het gerechtelijke arrondissement Brugge. De poldergemeenten in de omvangrijke kantons Gistel, Brugge-2 en Brugge-3 waren veel minder dicht be-

21 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 13.

22 Zie bijv. H. VAN ROYEN, *De herstructureringspogingen van de rechterlijke macht in België: de vrederechtsomschrijvingen*, Hamme, 1989, 58 p.

volkt. De gemeenten Gistel (kanton Gistel) en Moerkerke (kanton Brugge 3) waren met amper 3.305 en 3.280 inwoners bij de meest bevolkte gemeenten in deze regio.²³

DE POLDERREGIO

In het noorden van het gerechtelijk arrondissement Brugge situeerde zich de polderregio met zware en vruchtbare kleigronden. De kantons Oostende, Brugge 3 en het noordelijk deel van Brugge 2 vielen binnen deze regio. Ook enkele gemeenten van het kanton Gistel behoorden tot de polderregio, hoewel de zuidelijke gemeenten (zoals Eernegem) reeds de overgang maakten naar de zandige streek. De polderregio werd gekenmerkt door de aanwezigheid van middelgrote landbouwuitbatingen (20 tot 50 hectare) en een lage bevolkingsdichtheid. Vandaar dat tijdens de oogstperiode beroep werd gedaan op losse arbeid uit de meer dichtbevolkte zandige gebieden in het Houtland en de zand-leem regio's in Binnen-Vlaanderen. De polderregio werd minder zwaar getroffen door de overlevingscrisis van de jaren 1845-1847 in vergelijking met de dichtbevolkte linnengemeenten in het zuiden of zuidoosten van het arrondissement. Omdat men op de grote uitbatingen vooral granen verbouwde, werd de regio op haar beurt wel zwaarder getroffen door de landbouwcrisis van het laatste kwart van de eeuw. De import van goedkope granen, de zogenaamde 'agricultural turn' als gevolg van de toegenomen globalisering van de graanmarkt, trof de van graanteelt afhankelijke streek harder dan de boeren in het zuiden die zich meer toelegden op industriële teelten (onder andere op suikerbieten en vlas).

De polderregio in het noorden van het arrondissement vertegenwoordigde in 1846 een relatief laag aandeel in het totale aantal rurale eigendomsmisdrijven, hoewel in een tiental gemeenten veldmisdrijven vastgesteld werden. Zoals reeds opgemerkt, werd de streek gekenmerkt door een minder hoog aantal van (extreem) kleine landuitbatingen. Vandaar dat de sociale relaties van weder-

23 S. VRIELINCK, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk)*, Leuven, 2000, p. 684-687.

zijde bijstand nog sterker in staat waren de schaarsteperiode van 1845-1847 op te vangen dan in het Houtland en de zand-leem regio aansluitend bij binnen-Vlaanderen het geval was. Daarnaast speelde bij de bosmisdrijven ook het beperkt aandeel bosareaal in de polderregio. In 1886 is de polderregio veel sterker vertegenwoordigd binnen het totale aantal rurale misdrijven, wat op een prominente aanwezigheid van jachtmisdrijven duidt. Toch zijn ook de veldmisdrijven er sterk vertegenwoordigd in vergelijking met de andere regio's van het arrondissement: er werden 16 en 12 correctionele vonnissen voor veldmisdrijven gepleegd in respectievelijk Oostende en Eernegem.

Dit geeft aan dat de landbouwcrisis van het laatste kwart van de 19de eeuw een duidelijke uitwerking had in de polderregio en leidde tot de verscherping van de sociale tegenstellingen. Het grootste aantal jachtmisdrijven werd vastgesteld in de kustgemeente Knokke, wat toe te schrijven is aan de ijver van Felix Rombaut, de jachtwachter van de toenmalige Gentse burgemeester Hippolyte Lippens de Kerckhove (1847-1906). Hoewel de familie Lippens tijdens de eerste helft van de 19de eeuw haar machtsbasis uitbouwde vanuit het Waasland, was de familie aan het einde van de 18de eeuw ook verbonden geraakt met de gemeente Knokke. De Staten van Vlaanderen hadden Hippolytes grootvader Philippe-François Lippens de Naeyer in 1784 immers aangesteld als deskundige inzake waterwerken bij het indijken van de schorren van het Hazegras in Knokke. Via zijn grootvader, die een deel van de schorren opkocht en dijkgraaf werd van de nieuwe polder, had Hippolyte het eigendoms- en bijhorend jachtrecht over enkele gronden in de kustgemeente verworven.²⁴ Illustratief voor de sterke aanwezigheid van jachtmisdrijven in de polderregio is ook een wildstroperslied uit de streek.²⁵ De Meetkerkse zanger Petrus Deloddere schreef een marktlid over 'le drame de Meetkerke', zoals de Brugse katholieke krant *La Patrie* kopte in het nummer van 16 maart 1910.²⁶ De moord in maart 1910 op wildstroper Achiel

24 J. DE SMET, 'Philippe-François Lippens te Knokke en elders, 1784-1790', in *Rond de Poldertorens*, 10 (1968), p. 85-104.

25 J. GELDHOFF, 'Jagersverdriet', in: *Biekorf*, 72 (1971), nr. 3-4, p. 91-97.

26 *La Patrie*, 14 en 16 maart 1910; *Gazette van Brugge*, 14 maart 1910.

Vandenbroucke door Leopold Vandaele, de pas aangestelde jachtwachter van de eerder vermelde Leon van Ockerhout, deed de gemeoederen sterk oplopen in de gemeente. De Meetkerkse jacht is trouwens treffend te boek gesteld in de memoires van Hubert van Outryve d'Ydewalle uit 1942.²⁷

HET HOUTLAND

De gerechtelijke kantons Torhout, Brugge-1 en Ruiselede lagen binnen de zandige streek tussenin de zware kleigronden in het noorden en de zand-leem gronden in het zuiden of zuidoosten van het arrondissement. De regio situeert zich binnen de bredere boogvormige overgangszone die loopt van grofweg Ieper tot Eeklo, waarbinnen zich de Vlaamse veldzone situeerde. Voor het gerechtelijk arrondissement Brugge komt dit neer op een boog van de gemeenten Koekelare-Torhout in het zuidwesten naar de gemeenten Sijsele-Beernem in het noordoosten, met het zogenaamde Bulskampveld als kerngebied. De regio onderging tijdens de tweede helft van de 18de en tijdens de eerste helft van de 19de eeuw een 'landschapsinversie': de heide van het Bulskampveld, waarrond zich een uitgebreide bosgordel bevond, werd op relatief korte tijd bebost, terwijl de voormalige bossen werden omgevormd tot akkers en weiden.²⁸ De ontginnings- en bebossingsijver van die periode neemt niet weg dat de veldzone volgens Guillaume Jacquemyns medio 19de eeuw nog steeds een omvangrijke populatie voedde. Jacquemyns karakteriseerde de regio als "primitivement forestière, entrecoupée de marécages, dont certaines parties étaient encore peu peuplées au début du 18e siècle [et qui] nourrit vers le milieu du 19e siècle une population nombreuse".²⁹

Tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw werd het bosareaal opnieuw massaal gerooid en omgezet in grasland, wat gerelateerd was aan het toegenomen belang van de veeteelt binnen de heroriënte-

27 H. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *En attendant l'ouverture, suivi de Moerenpsalm*, Brussel, 1942, 52 p.

28 B. DEMASURE, *Evolutie van de landbouw in het Landschapspark Bulskampveld, van ca. 1000 tot vandaag*, Leuven, 2013, p. 14-19.

29 G. JACQUEMYS, *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Brussel, 1929, p. 23.

ring van de landbouw tijdens de crisisperiode 1870-1895. Tussen 1777 en 1861 was de totale hoeveelheid bos in het Bulskampveld bijv. gestegen van 1.500 naar 6.300 hectare.³⁰ In vergelijking met de landbouwtelling van 1846, waar het bosareaal nog 7.536 hectare omvatte, bedroeg dit in de telling van 1910 voor alle gemeenten van het Bulskampveld samen nog slechts 3.151 hectare.³¹ Als typerend voor de zandige regio vermeldde Ruzette in de *Enquête agricole* dat de ontginningswerken niet altijd geldelijk werden betaald. Vaak ontving de arbeider gratis de boomstronken en wortels die hij tijdens de werken bij elkaar verzamelde, en het recht om het ontgonnen perceel gedurende twee jaar in vruchtgebruik te nemen om er het eerste jaar aardappelen en het tweede jaar rogge op te verbouwen.³²

De bosmisdrijven zijn in 1846 geconcentreerd in deze zandige en bosrijke kantons van het gerechtelijk arrondissement Brugge. Dit was vooral het geval voor gemeenten zoals Ruiselede en Torhout. Ook Koekelare telde een aanzienlijk aantal bosmisdrijven, wat vooral gelieerd is aan de ijverige bosopzichters van de hertog van Arenberg. Louis-Engelbert, de zesde hertog van Arenberg (de blinde Arenberg), was in 1812 immers erfopvolger geworden van de gesekwestreerde goederen van de heren van Koekelare via het huwelijk dat hij in 1773 had gesloten met Louise Pauline de Brancas, gravin van Lauraguais. De hertog die in het vonnisboek voorkomt is de zevende hertog van Arenberg, Prosper Lodewijk (1785-1861). De hertogen hadden een sterke greep op het sociale leven in Koekelare. De lokale burgemeester, brouwer Robert Desnick (in functie tussen 1836 en 1872), werd in 1865 bijv. aangesteld als rentmeester van de hertogelijke goederen door prins Karel van Arenberg (1831-1896), de zoon van Prosper Lodewijk. Andere slachtoffers van bosmisdrijven in 1846 zijn de landeigenaars de Nieulant et de Pottelsberghe (Sint-Andries), de Ghellinck (Ruiselede), de Peñaranda (Koekelare en Kortemark), de Vrière (Loppen en Zedelgem), Serruys (Torhout, Zedelgem en Koekelare), Matthieu (Torhout), du Bus de Gisignies (Wingene en Koolskamp), de Schietere (Aatrijke, Loppem en Oostkamp), Dujardin (Zwevezele) en Gilliodts/Gilliodts Vande

³⁰ DEMASURE, *Evolutie van de landbouw*, p. 21.

³¹ DEMASURE, *Evolutie van de landbouw*, p. 32.

³² COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 16.

Poele (Aartrijke en Oedelem). In 1886 waren de bosmisdrijven quasi volledig verdwenen binnen de vonnissen van de Brugse correctionele rechtbank. De enkele bosmisdrijven die nog voorkwamen werden gepleegd op het bosrijke grondgebied van de gemeente Sint-Andries (met schoonzoon Adolphe Otto de Mentock als opvolger van de burgemeester Nieulant de Pottelsberghe) en in een duinbos van de kustgemeente Knokke.

De jachtmisdrijven situeerden zich in 1846 ook hoofdzakelijk in de zandige veldregio van het gerechtelijk arrondissement Brugge, hoewel er eveneens jachtmisdrijven werden gepleegd in enerzijds de poldergemeenten Zuikerkerke en Lissewege en anderzijds in enkele gemeenten uit de zand-leem regio aansluitend bij Binnen-Vlaanderen. De meeste jachtmisdrijven werden gepleegd in de gemeenten Lichtervelde en Oostkamp. Naast de sterke vertegenwoordiging van de polderregio bleef in 1886 ook het Houtland net zoals in 1846 een groot aandeel van de jachtmisdrijven aanleveren. Het kanton Tielt in de zand-leem regio telde dan weer als enig kanton geen enkel jachtmisdrijf in 1886. Ook wat veldmisdrijven betreft, leverden het Houtland en de zandige regio in het westen van het arrondissement een aanzienlijk aandeel van de vonnissen. In 1846 werden bijv. 35 correctionele vonnissen geveld voor veldmisdrijven gepleegd in de gemeente Ichtegem. In 1886 werd slechts voor 11 steden of gemeenten minstens één veldmisdrijf berecht door de Brugse correctionele rechtbank, tegenover voor 44 steden en gemeenten in 1846. Dit houdt vanzelfsprekend verband met de sterke terugval van het aantal correctionele vonnissen inzake veldmisdrijven³³ als gevolg van de wet van 1 mei 1849 op de bevoegdheidsverdeling tussen de politie- en correctionele rechtbanken. Voor het Houtland werd in 1886 zelfs slechts één veldmisdrijf correctioneel gevonnist, namelijk een misdrijf gepleegd in de hovenierstuin van Gustaaf Desnick te Torhout (zoon van Robert, de eerder vermelde burgemeester van Koekelare). Deze analyse is enkel gebaseerd op het correctionele niveau; op het politionele niveau werden hoogstwaarschijnlijk ook in 1886 meerdere veldmisdrijven berecht in de kantons Torhout, Brugge-1 en Ruiselede.

33 Van 164 vonnissen in 1846 naar 15 vonnissen in 1886.

DE ZAND-LEEM REGIO

De zand-leem regio in het zuiden van het gerechtelijk arrondissement Brugge valt ruwweg samen met de kantons Ardoorie en Tielt. Ook enkele gemeenten uit de kantons Ruiselede en Torhout kunnen als ‘lennengemeenten’ bestempeld worden. Naast de sterke aanwezigheid van de door keuterboeren beoefende huisnijverheid is vooral de daaraan gekoppelde grote bevolkingsdichtheid kenmerkend voor deze kantons. De ver doorgedreven grondversnippering en sterke afhankelijkheid van de huisnijverheid vormden structurele kwetsbaarheden die duidelijk hun uitwerking kenden in de overlevingscrisis van 1845-1847. De Tieltsse regio werd zeer zwaar getroffen door een combinatie van misoogsten, ziekten en marktontwrichtingen. In mei 1846 noemde de liberale *Journal de Bruges* de regio “la plus malheureuse contrée de la Belgique”.³⁴ Daartegenover staat dat de regio minder leed onder de landbouwcrisis van het laatste kwart van de 19de eeuw. De Tieltsse regio was immers minder afhankelijk van de graanteelt omdat de zandleembodem ook zeer geschikt was voor bijvoorbeeld de arbeidsintensieve suikerbietenteelt. Volgens Gobyn zou die suikerbietenteelt de graanteelt tegen 1889 bijna volledig verdrongen hebben.³⁵ Dit neemt niet weg dat de structurele kenmerken van hoge pacht prijzen gekoppeld aan een sterke versnippering van de grond nog steeds zwaar wogen op de bevolking, niet enkel op de pachters maar ook op de landarbeiders die ze tewerkstelden (hoe wel beide categorieën meermaals in elkaar overliefen).

In deze regio waren de veldmisdrijven het sterkst vertegenwoordigd, met in 1846 niet minder dan 81 correctionele vonnissen voor misdrijven gepleegd op het grondgebied van de stad Tielt. In vergelijking met de situatie in 1846 valt voor 1886 duidelijk de terugval van het aantal veldmisdrijven op. Tielt vertegenwoordigde wel nog steeds het hoogste aantal correctionele vonnissen voor veldmisdrijven (16), maar deelde die plaats met de stad Oostende die in 1846

34 *Journal de Bruges*, 10-11 mei 1846.

35 R. GOBYN, ‘Onderzoek naar de beroepskeuze van de bevolking van een Vlaamse plattelandstad tussen 1862 en 1914: Tielt. Nieuwe evaluatie en benadering van bronnen’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 11 (1980), nr. 2, p. 365.

geen enkel vonnis voor een veldmisdrijf vertegenwoordigde. Bos- en jachtmisdrijven waren ondervertegenwoordigd in dit zandleem gedeelte van het gerechtelijk arrondissement Brugge.

In het *Rapport sur l'état de l'administration dans la Flandre Occidentale* van 1846 werd vermeld dat in de winter van 1845-1846 in alle plattelandsgemeenten patrouilles opgericht waren om de vruchten op de velden te beschermen. In 1845 werd reeds in 16 West-Vlaamse gemeenten specifieke reglementering opgesteld om die patrouilles te organiseren, waaronder ook in Tielt. Op de Tieltse gemeenteraadszitting van 8 november 1845 gaf de raad haar fiat voor de oprichting van 'nachtpatrouillen' in Tielt-buiten. De patrouilles werden gefinancierd door de huisgezinnen die op een abonnementsrol gebracht waren.³⁶ In 1846 hadden uiteindelijk alle gemeenten bepalingen over de inrichting van de patrouilles opgenomen in hun politiereglementen, zoals blijkt uit het provinciaal rapport over de stand van het bestuur van 1847.³⁷ De patrouilles werden niet louter door een hogere overheid aangestuurd, maar kwamen vooral van onderuit tot stand onder druk van bepaalde lokale sociale groepen. Op 15 juli 1848 richtten Amelie Loontjens en Joseph van Renterghem bijv. een schrijven aan het stadsbestuur van Tielt. Daarin meldden ze samen met hun buurtbewoners een patrouille te willen inrichten. Omwille van de grote schade die zowel 's nachts als overdag aan hun gewassen werd aangebracht zouden zij hiertoe genoodzaakt zijn, "gelijk zij voorleden jaeren gedaen hebben". De rol van de gemeentelijke overheid komt uit de brief als ondersteunend naar voor. Er werd specifiek een autorisatie gevraagd om zich "behoorlijk te mogen wapenen om in geval van tegenstand de quadwilligen te kunnen verjaegen of vangen".³⁸

De relaties tussen landbouwer en landarbeider waren in het zandlemig zuidwesten het minst bindend en omvangrijk in vergelijking

36 TIELT, *Stadsarchief*, Modern archief Tielt, o6/A/P.B./933f, Dossier betreffende de aanstelling van nachtwakers door de gebuurten voor de veiligheid.

37 *Rapport sur l'état de l'administration dans la Flandre Occidentale*, 1847, p. 222.

38 TIELT, *Stadsarchief*, Modern archief Tielt, o6/A/P.B./933f, Dossier betreffende de aanstelling van nachtwakers door de gebuurten voor de veiligheid.

met de rest van het arrondissement. Gouverneur Ruzette merkte hierover het volgende op in zijn antwoorden op de *Enquête agricole*: “Ils sont très rares, les cultivateurs qui donnent deux à trois fois par semaine à midi un morceau de viande de porc à leurs ouvriers. En général, les ouvriers ou journaliers occupés à la ferme jouissent de peu d’avantages”.³⁹ Voor het Houtland gaf hij nog aan dat elk arbeidersgezin tijdens de oogstperiode één arbeidster mocht laten arenlezen op de landen van de werkgever, wat jaarlijks gemiddeld 20 kilo tarwe en 40 kilo rogge opleverde.⁴⁰ In de polderregio waren die sociale bijstandsrelaties nog sterker ontwikkeld omdat de relatieve arbeidsschaarste ervoor zorgde dat de landbouwers de arbeiders(gezinnen) aan zich trachtten te binden. Gouverneur Ruzette gaf bijvoorbeeld aan dat “[de dagloonsters] jouissent de l’avantage du glanage et du droit d’élever des lapins, un porc et parfois même une chèvre, au moyen des herbes récoltées le midi et le soir pendant les moments de repos”.⁴¹ In Zuienkerke verkregen de dagloners ook het vruchtgebruik over een lapje grond om er aardappelen op te kweken: 40 Brugse roeden voor de mannen; 20 Brugse roeden voor de vrouwen.⁴² In andere gemeenten liep het vruchtgebruik zelfs op tot 150 roeden grond, maar dan moest wel een deel van de oogst afgestaan worden aan de werkgever.⁴³

Het is niet toevallig dat de veldmisdrijven de grootste proporties aannamen in de regio (kanton Tielt) waar die sociale relaties het minst uitgebouwd waren of het sterkst onder druk kwamen te staan. Toch merkte de gouverneur op dat landarbeiders ook daar een voordeel konden doen door zich te binden aan een werkgever. Ze konden daardoor immers vaak een woonst met ongeveer 40 tot 44 aren land pachten aan verminderde prijs, namelijk aan 125 fr. tot 135 fr. per jaar terwijl de normale prijs 140 fr. tot 150 fr. bedroeg. Daarnaast mochten ze ook de werktuigen gebruiken van hun werkgever om hun lapje grond te bewerken en in sommige gevallen werd samen met de werkgever meststof aangekocht.

39 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 18.

40 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 15.

41 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 15.

42 Een Brugse roede is gelijk aan 14 centiare; COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 15.

43 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 14.

Hoewel zulke ‘gebonden’ landarbeiders slechts 54 c. tot 90 c. verdienden in de winter en 63 c. tot 1 fr. in de zomer had het inperken van de arbeidsvrijheid ook duidelijk voordelen voor de arbeiders: “Il est cependant à remarquer que les ouvriers de ferme mariés, qui occupent une habitation et des terres du fermier où ils ont de la besogne pendant toute l’année, ont moins besoin d’assistance de la part du bureau de bienfaisance que ceux travaillant librement partout, et gagnant quelque fois 1,50 fr à 2 fr par jour, outre la nourriture. La cause en est que les derniers ont plus de journées perdues que les premiers, tant pour eux que pour toute leur famille”.⁴⁴

RURALE EIGENDOMSMISDRIJVEN TIJDENS DE PERIODE 1845-1895

In de eerder aangehaalde *Enquête agricole* stelde Léon Ruzette verschillende chronologische periodes vast. De West-Vlaamse gouverneur hanteerde bij het beantwoorden van de vragen meermaals ‘la période de grande prospérité agricole’ (1857-1870) als centraal referentiepunt. Die gunstige periode werd voorafgegaan door een neergaande sociaaleconomische conjunctuur tijdens de jaren 1845-1857 met de schaarstecrisissen van 1845-1847 en 1853-1857.⁴⁵ De periode volgend op de ‘welvaartsperiode’ werd getekend door de landbouwcrisis van 1870-1895.

Tussen 1836 en 1856 leverden de rurale eigendomsmisdrijven een aandeel van een vijfde tot zelfs een derde van alle vonnissen op correctioneel niveau. In 1866 vertegenwoordigden de rurale eigendomsmisdrijven nog slechts iets minder dan een tiende en in 1896 iets meer dan een twintigste van alle correctionele vonnissen, een aandeel dat toen quasi volledig op conto van de jachtmisdrijven kon geschreven worden.

De omslag situeert zich dus tussen 1856 en 1866 en werd vooral veroorzaakt door het bijna volledig verdwijnen van de bosmis-

⁴⁴ COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 18.

⁴⁵ Over de uiteenlopende kenmerken van beide schaarsteperiodes, zie: W. RONSIJN, ‘Harvest crises and dearth crises: a comparison of the causes and effects of the food crises of the 1840s and 1850s in Belgium’, in: *Workshop on harvest fluctuations and food shortages in European rural societies - Proceedings*, Groupements de recherche internationaux - Crises and Changes in the European Countryside (GDRI-CRICEC), Lissabon, 19-20 november 2012.

Jaartal	Vonnissen jachtmisdrijven	Vonnissen bosmisdrijven	Vonnissen veldmisdrijven	Aantal vonnissen rurale eigendoms- misdrijven	Totaal aantal vonnissen	Aandeel van rurale eigendoms- misdrijven (%)
1836	61	48	13	122	555	20,27
1846	67	242	164	473	1488	31,79
1856	58	134	4	196	766	25,59
1866	47	14	3	64	688	9,01
1876	74	2	2	78	968	7,95
1886	99	3	15	117	1392	9,04
1896	119	8	1	128	1998	6,41

Tabel 1. De correctionele vonnissen in het gerechtelijk arrondissement Brugge, 1836-1896
(Bronnen: BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, vonnisboeken 1836, 1846, 1856, 1866, 1876, 1886, 1896)

drijven op correctioneel niveau. De afname van het aandeel van de rurale misdrijven tussen 1846 en 1856 is dan weer hoofdzakelijk een gevolg van de toegenomen berechting van veldmisdrijven op politioneel niveau zoals mogelijk gemaakt bij artikel 1 van de wet van 1 mei 1849 op de bevoegdheidsverdeling tussen de politie- en correctionele rechtbanken. De afname van het absoluut aantal bos- en jachtmisdrijven liep immers quasi gelijk met de afname van het totale aantal vonnissen, wat aldus geen daling van het relatieve aandeel kan verklaren.⁴⁶ Wanneer naar het aantal correctionele vonnissen inzake veld-, bos- en jachtmisdrijven gekeken wordt, valt voor het jaar 1846 meteen de enorme toename op van het aantal vonnissen wegens bos- en veldmisdrijven in vergelijking met het jaar 1836. De vonnissen inzake jachtmisdrijven bleven daarentegen op hetzelfde niveau als in 1836. Opmerkelijk in vergelijking met de situatie in 1856 is dat de veldmisdrijven in dat laatste jaartal quasi volledig van het correctionele niveau verdwenen waren, terwijl de bosmisdrijven nog steeds een aanzienlijk aantal vonnissen vertegenwoordigden. Wanneer echter naar de situatie voor het jaar 1866 wordt gekeken, valt op dat toen ook de bosmisdrijven grotendeels van het correctionele niveau verdwenen waren. In 1866 (dus tijdens de door Ruzette beschreven 'période de grande prospérité') bereikte het totale aantal veld-, bos- en jachtmisdrijven trouwens het laagste niveau. In vergelijking met 1846 was in 1866 ook het aantal jachtmisdrijven aanzienlijk afgenomen. Als de situatie in 1876 vergeleken wordt met die in 1866 is een forse toename vast te stellen van het aantal jachtmisdrijven. Die stijging zette zich verder voor de jaren 1886 en 1896, terwijl het aantal veld- en bosmisdrijven op correctioneel niveau vanaf 1866 zeer beperkt bleef.

Om de opmerkelijke wijzigingen op correctioneel niveau beter te duiden werd bijkomend het binnen de Belgische historiografie weinig bestudeerde politioneel niveau onderzocht, waar de vrederechter dienst deed als politierechter binnen het 'tribunal de simple police' ('rechtbank van enkele politie').⁴⁷ Hierbij is specifiek

⁴⁶ VELLE, *Het vredegerecht en de politierechtbank*, p. 231-232 en VESENTINI, *Pratiques pénales et structures sociales*, p. 171-177.

⁴⁷ VELLE, *Het vredegerecht en de politierechtbank*, p. 231.

gefocusd op het gerechtelijke kanton Tielt (periode 1849-1889), waar de uitwerking nagegaan wordt van de wet van 1 mei 1849 op de berechting van de rurale eigendomsmisdrijven. De gegevens voor het politionele niveau werden opgesteld op basis van het 'registre des jugements', ingevoerd bij omzendbrief van 9 juli 1849 van de toenmalige Minister van Justitie François de Haussy. Het instellen van een dergelijk vonnisregister op politioneel niveau getuigt van het toegenomen belang van de rechtbank van enkele politie. Het 'registre des jugements' doet enigszins denken aan de zogenaamde 'registers artikel 600', het 'registre des condamnés' dat bij artikel 600 van het Wetboek van Strafvordering uit 1808 in het leven werd geroepen om als basis te dienen voor het opstellen van een centraal strafregister. Een duidelijk verschil is echter wel dat in het 'registre des jugements' niet enkel de veroordeelden werden ingeschreven, maar alle vonnissen, dus ook vrijspraken enz. Op basis van het vonnisregister kon de activiteit van de lokale politierechtbanken vlotter worden opgevolgd, wat niet zonder belang was nadat de wet van 1 mei 1849 het politioneel niveau tot een centrale schakel binnen het strafrechtstelsel gemaakt had.

1845-1857: RURALE EIGENDOMSMISDRIJVEN EN DE SCHAARSTE AAN (OVER)LEVENS MIDDELEN

De enorme stijging van het totaal aantal correctionele vonnissen in het gerechtelijk arrondissement Brugge tijdens de overlevingscrisis van de jaren 1845-1847 reflecteert zich treffend in de toename van het aantal vonnissen met betrekking tot rurale eigendomsmisdrijven. Maar die invloed was gedifferentieerd volgens misdrijftype. De gevolgen van de schaarsteperode waren vooral merkbaar bij veld- en bosmisdrijven. Het aantal jachtmisdrijven daarentegen lag in 1846 nauwelijks hoger dan in 1836, en de beperkte stijging was dan nog vooral toe te schrijven aan de implementatie van de nieuwe jachtwet van 26 februari 1846. Het gebruik van wildstropen als een index van toenemende armoede en sociale spanning zoals geopperd door de Britse sociaal-historici Eric Hobsbawm en George Rudé in hun *Captain swing* uit 1969 is bijgevolg sterk contextafhankelijk.⁴⁸ De initiatieven

48 E. HOBSBAWN & G. RUDÉ, *Captain swing*, Londen, 1969, p. 83.

van de Belgische wetgever om de relatieve vrijheid van de jacht onder de (Frans-)revolutionaire wetgeving die toen nog steeds in voege was in te perken, volgden erg duidelijk de Franse jachtwet van 1844. In Frankrijk was een drukkingsgroep ter beperking van de jachtvrijheid gegroeid in de schoot van de in 1836 opgerichte *Journal des chasseurs*, met figuren als Léon Bertrand en Elzéar Blaze als voornaamste protagonisten.⁴⁹ Geïnspireerd door deze organisatie drongen ook in België enkele eerder los georganiseerde grootgrondbezitters aan op een strengere jachtwetgeving. In een petitie van 1 januari 1842 merkte Charles de Schietere de Caprycke (1797-1854)⁵⁰ bijv. op dat “en Belgique, la chasse est généralement exploitée par les braconniers. C’est surtout dans les Flandres et le Brabant qu’ils exercent avec autant d’effronterie que d’impunité leur coupable industrie; nulle part ils ne sont aussi nombreux, et, en apparence au moins, aussi tolérés”.⁵¹

De vernieuwing van het wetgevend kader zou in de praktijk echter niet leiden tot een effectievere vervolging. In 1848 was het aantal jachtmisdrijven immers reeds met een derde afgenomen in vergelijking met 1846. Daarenboven is het opmerkelijk dat de implementatie van de jachtwet niet eenduidig merkbaar is in het aantal jachtmisdrijven dat in de provinciale ‘Standen van Bestuur’ wordt vermeld voor de gehele provincie West-Vlaanderen. Tussen 1845 en 1846 steeg het aantal jachtmisdrijven wel van 80 naar 110 misdrijven, maar in 1848 lag dit aantal al terug op 81 misdrijven om vervolgens opnieuw te stijgen tot 116 misdrijven in 1849 maar uiteindelijk te dalen tot 90 misdrijven in 1852. Tot en met 1857 bleef het aantal schommelen rond de kaap van 100 misdrijven.⁵² Een duurzame aanscherping zou pas volgen na de aanpassingen van het wettelijk kader in 1873 en vooral met de nieuwe jachtwet van 28 februari 1882. Op die wetswijzigingen hadden diverse lobby-groepen van landeigenaars en jachtrechthebbenden vanaf de jaren

49 P. CADET, *La Chasse sur le littoral de la frontière belge à la baie de Somme. 1713-1914*, Arras, 2005, p. 125.

50 Het betreft de kleinzoon van de Brugse burgemeester Charles-Albert de Schietere de Caprycke (1724-1801).

51 C. DE SCHIETERE DE CAPRYCKE, DIT MAELSTAPELE, *De la chasse*, Gent, 1842, p. 3.

52 *Rapports sur l’état de l’administration dans la Flandre Occidentale*, Brugge, 1846-1857 (Provinciale ‘Standen van Bestuur’).

1860 aangestuurd. Die groepen waren beter georganiseerd dan de ondertekenaars van de petitie die tijdens de jaren 1840 opdoken.

De invloed van de schaarstecrisis van 1845-1847 is vooral frappant wanneer het aantal vonnissen met betrekking tot bos- en veldmisdrijven in 1836 vergeleken wordt met de respectieve aantallen voor 1846. Het aantal bosmisdrijven was toegenomen met meer dan een factor vijf, en het aantal veldmisdrijven zelfs met een factor van meer dan twaalf. Het is dan ook opmerkelijk dat in 1850 nog slechts één vonnis met betrekking tot veldmisdrijven op het correctioneel niveau werd berecht. Dit houdt rechtstreeks verband met de wet van 1 mei 1849 op de bevoegdheidsverdeling tussen de politie- en correctionele rechtbanken. In een correctioneel dossier uit 1846 werd ene Francis Verhaeghe bijvoorbeeld beticht van “met groot geweld, en bij middel van eene ijzere kappe” de vrijheidsboom op de Torhoutse Grote Markt omgekapte te hebben. Een politieagent had de man rond vijf uur in de namiddag van 18 april 1846 vanuit het commissariaat opgemerkt. Volgens de agent kon er geen twijfel over bestaan dat Verhaeghe de vrijheidsboom trachtte te vellen “om alzoo opstand onder het volk te wege te brengen”. De Torhoutse metserhulp was immers gekend bij de ordediensten. Op 22 februari 1845 was hij als leider van vijftig personen gevat bij het afkappen met geweld van ‘taillie bosch’ dat toebehoorde aan het Torhoutse Bureel van Weldadigheid. Verhaeghe werd toen tot een maand gevangenisstraf veroordeeld.⁵³ In het voorwoord van Karl Marx’ *Zur Kritik der Politischen Ökonomie* uit 1859 keek de auteur terug op zijn geschriften over houtdiefstal tijdens diens periode als redacteur van de *Rheinische Zeitung* (1842-43).⁵⁴ Marx beschreef die polemiek als een persoonlijk aangrijpingspunt om zich op (politiek) economische analyses toe te leggen, en zag de criminalisering van gewoonterechtelijke praktijken - zoals het sprokkelen van hout - als een doorgedreven vorm van ‘oorspronkelijke accumulatie’ in de ontwikkeling naar kapitalistische productieverhoudingen op het Rijnlandse platte-

53 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 1 maart 1846, dossiernr. 24499.

54 P. LASCOUTES, H. ZANDER & L. RENOUF, *Marx: du vol de bois à la critique du droit Karl Marx à la Gazette rhénane naissance d’une méthode*, Parijs, 1984, 281 p.

land.⁵⁵ De acties van de Torhoutse metserhulp Francis Verhaege kunnen in die lijn geïnterpreteerd worden als een verzet tegen deze kapitalistische ontwikkeling.

Een ander dossier uit 1846 illustreert de conflictueuze dynamiek bij veldmisdrijven. In de namiddag van 12 september 1846 waren de Tieltsse politiecommissaris en een agent op patrouille “om de dieften op den akker die sedert eenige dagen meer en meer toenemen te wederhouden”. Rond half zeven werden ze verwittigd door een vrouwelijke omwonende die de ordediensten te kennen gaf dat er een dievenbende bestaande uit zes personen bezig was de aardappelen te stelen op het land van Jan Danneel. De betichten verklaarden echter dat ze de aardappelen die ze bij zich hadden niet verkregen hadden door “te trekken of te stelen, maar wel [door] te rapen op landen op Thielt alwaer de aardappels reeds uitgedaen waren geweest, bijvoegende dat zij nogtans tot zulks geene toelating hadden gehad”. De betichten achtten dus de toestemming niet noodzakelijk om hun toegang tot het land te verzekeren en meenden een aanspraak op het gebruiksrecht te kunnen maken. De 15-jarige Nathalie van Canneyt verklaarde dat ze de aardappelen “niet getrokken noch gestolen hadden, maar wel eerlijk geraapt op twee stukken lands te Thielt.” De 16-jarige spinster Virginie Derammelaere en haar 10-jarig broertje deden dezelfde verklaring, en de 16-jarige gewezen dienstbode Ivo Piek voegde eraan toe dat ze de aardappelen “treffelijk” geraapt hadden. De politiecommissaris maakte het proces-verbaal de volgende dag over aan de Brugse Procureur des Konings, erbij voegende dat de betichten “alle zes alhier zijn aenzien als kwaeddoenders, alle landbouwers verheugen zich in hunne aenhouding”. Op 3 oktober 1846 werd hun aanspraak op het gebruiksrecht resoluut afgewezen door het vonnis van de Brugse correctionele rechtbank. Elk van de zes betichten werd veroordeeld tot een geldboete van 1 fr. en tot gevangenisstraffen die varieerden tussen acht dagen en

55 Die visie staat bekend als de ‘from-custom-to-crime’-these, zie: R. BUSHAWAY, ‘From custom to crime: wood gathering in eighteenth and early nineteenth century England, a focus for conflict in Hampshire, Wiltshire and the South’, in: J. RULE (ed.), *Outside the law: studies in crime and order, 1650-1850*, Exeter, 1982, p. 65-101. Voor een uitgebreidere theoretische en historiografische analyse, zie BRUNEEL, “Zyt dan al eigenaer”, p. 28-30.

drie maanden. Gezamenlijk dienden de zes veroordeelden ook in te staan voor de proceskosten die begroot werden op ruim 24 fr.⁵⁶

De rurale eigendomsmisdrijven kunnen in veel gevallen getypeerd worden als een vorm van ‘consumptieve criminaliteit’. Twee jongens van 11 en 13 jaar verklaarden bijv. op 4 september 1847 aardappelen uitgetrokken te hebben uit een land van een landbouwer te Wingene “omdat zij geene en hadden om te eeten, en geen geld hadden om er te koopen”.⁵⁷ Ook bij bosmisdrijven getuigen enkele strafdossiers van een dergelijke motivatie. Een huisvrouw uit Lissewege zou volgens haar man op 3 januari 1856 een bosmisdrijf hebben gepleegd omdat ze “geen ander hout [hadden] om te branden”.⁵⁸ Daarnaast getuigen enkele motiveringen zeer expliciet van commerciële beweegredenen om een ruraal eigendomsmisdrijf te plegen. Op 4 maart 1845 deden de Torhoutse gendarmen bijv. een vijftal huiszoekingen in de gemeente Ruddervoorde en omstreken nadat er de voorgaande dagen “met geheele kruyswagens gespleeten sparrenhout” uit het in Ruddervoorde gelegen bos van ene Deschrijver, grondeigenaar te Brugge, te koop werd aangeboden in de omliggende gemeenten.⁵⁹ In dit geval werd het gestolen goed door de betichten direct doorverkocht aan kopers uit de bredere plattelandsbevolking. In andere strafdossiers werden de gestolen goederen als grondstof aangewend binnen de ambachtelijke productie van (half)afgewerkte producten.⁶⁰ Op 4 januari 1856 zou een werkman uit Lissewege bijv. berkenhout afgesneden hebben in een bos toebehorende aan Anselmus van Caloen, burgemeester van Varsenare en grondeigenaar in onder meer Lissewege. De werkman verklaarde “dat hij dit hout gebruikte om bezems te maken en te verkoopen om eenigsints aen

56 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 3 oktober 1846, dossiernr. 25354.

57 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 2 oktober 1847, dossiernr. 29850.

58 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vredegerecht kanton Brugge-2, politionele strafdossiers, zitting 14 maart 1856, registernr. 2149.

59 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 4 april 1845, dossiernr. 22659.

60 Cf. bezemmakerij als vaak voorkomende beroepsactiviteit bij de ‘boskanters’, G. TAVERNIER, ‘Bezemmakers in de kasselrij Ieper begin 18de eeuw’, in: *Westhoek*, 2012, p. 203-227.

de kost te geraeken”.⁶¹ Deze commerciële aanwending van criminaliteit dient niet als volledig tegengesteld aan de ‘consumptieve criminaliteit’ gezien te worden. Beide vormen maakten inherent deel uit van wat Erik Thoen heeft beschreven als een ‘commercial survival (peasant) economy’: een rurale economie waarin het overleven en voortbestaan van het kerngezin centraal stond, maar die tegelijkertijd ook een sterk commercieel karakter had.⁶² Bij die commerciële activiteiten stond evenwel niet de winstaccumulatie centraal, maar wel de bestaanszekerheid.

Uit enkele strafdossiers blijkt ten slotte dat rurale eigendoms-misdrijven in een aantal gevallen werden gepleegd in het kader van de ‘reguliere’ beroepsuitoefening van de betichte (hoewel veel ‘reguliere’ beroepsactiviteiten een sterk informeel karakter kenden tijdens de bestudeerde periode). Op 7 maart 1846 diende baron de Vrière bijvoorbeeld rechtstreeks een klacht in bij de Brugse Procureur des Konings omdat Edouard Tack, een 21-jarige werkmán uit Zedelgem, op 6 maart door twee werkmannen werd bemerkt in zijn “promenades plantées de bois taillis” op het grondgebied van de gemeente Loppem terwijl hij hout aan het kappen was. Toen de werkmannen vroegen waarom Tack aldus een diefstal beging, verklaarde hij volgens de Vrière “qu’il ne coupait pas ce bois pour lui, mais pour le compte d’un paysan, et qu’il ne considèrait pas ce fait comme un vol”. De Brugse Procureur des Konings verzocht de Zedelgemse burgemeester Franciscus Hatse daarop verdere inlichtingen in te winnen. Op 23 maart richtte Hatse een schrijven aan de procureur waarin hij meldde dat Tack voor hem was verschenen. Allereerst vermeldde de burgemeester dat “dezen jongeling van zeer goed gedrag” was. Ondervraagd over het feit zou Tack verklaard hebben dat hij het hout diende te kappen op last van Alexander Claeys, hoefsmid te Zedelgem, die een partij hout had gekocht op “een venditie gehouden in pro-

61 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vredegerecht kanton Brugge-2, politionele strafdossiers, zitting 15 februari 1856, registernr. 2122.

62 E. THOEN, ‘A Commercial Survival Economy in Evolution. The Flemish Countryside and the Transition to Capitalism (Middle Ages-19th Century)’, in: P. HOPPENBROUWERS & J.L. VAN ZANDEN (eds.), *Peasants into Farmers? The Transformation of Rural Economy and Society in the Low Countries (Middle Ages-19th Century) in Light of the Brenner Debate*. CORN 4, Turnhout, 2001, p. 102-157.

fytte van den baron de Vrière”. Tack voegde eraan toe dat hij in het bos ook nog “omtrent de 60 eykenmisten” afgesneden had die niet verkocht waren geweest bij de openbare verkoop. Hij meende dit te mogen doen omdat het uit hetzelfde bos kwam, “maer dat niemand hoegenaemd hem daer toe aangemaend” had. Die ‘misten’ hadden volgens Tack echter “alleenelijk gediend om het door Claeys gekogte hout op te maeken”. Op de zitting van 10 april 1846 werd Tack toch veroordeeld tot een boete van 50 c. en een gevangenisstraf van acht dagen. Daarenboven diende Tack in te staan voor de betaling van de proceskosten die begroot werden op 8 fr. en 15 c.⁶³

Bij de eerder vermelde huiszoekingen door de Torhoutse gendarmerie in Ruddervoorde en omstreken werden ook in de woning van ene Désiré Sabbe, werkman te Ruddervoorde “defferente groene sparre takken gevonden ter dikte van 7 à 9 duimen”. Toen de gendarmen hem vroegen hoe hij het hout verkregen had, antwoordde Sabbe dat zijn 26-jarige zoon het hout meegebracht had “als hij van zijn werk kwam”. Zijn werkgever Pieter Vanthournout, een Torhoutse bakker-winkelier, bevestigde deze verklaring in een schrijven aan de Brugse Procureur des Konings. Vanthournout verklaarde toestemming gegeven te hebben aan vader en zoon Sabbe om “al de brokkelinghe op te raepen” die bleven liggen bij het ophalen van “drij koopen spaeren” die Vanthournout had gekocht in de openbare houtverkoop van de heer Allevoet op 24 maart 1845. Tijdens de zitting van 4 april 1845 veroordeelde de Brugse correctionele rechtbank Sabbes zoon uiteindelijk toch tot drie maanden gevangenisstraf. Sabbe werd immers aangeklaagd wegens een bosmisdrijf gepleegd in een bos toebehorende aan Deschrijver en dus niet dat van Allevoet. Mogelijk deed het hout dat hij rechtmatig had verkregen uit het bos van Allevoet hierbij dienst als bewijslast voor die eerste betichting. Anderzijds kon de betichte ook de toelating die hij via zijn werk voor Vanthournout had verkregen aangegrepen hebben als alibi om ook op andere plaatsen ‘brokkelingen’ of zelfs takken tot een dikte van 9 duimen

63 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 10 april 1846, dossiernr. 24636.

Jaartallen	Totaal aantal vonnissen	Aantal vonnissen rurale eigendomsmisdrijven	Aandeel (%)
1850-1851	28,5	26	92,86
1855-1856	101	40,5	40,78
1860-1861	46	6,5	15,47

Tabel 2: De politionele vonnissen in het gerechtelijk kanton Tielt, 1850-1861.
(Bronnen: BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief van het vrederecht kanton Tielt, Oud Bestand, vonnisregisters 1849-1867)

te rapen en zelfs af te snijden. De manoeuvreer- en onderhandelingsruimte van de beslissingsmacht die de uitoefening van de gebruiksrechten met zich meebracht speelde hierbij dus vermoedelijk in het nadeel van Sabbe, terwijl diezelfde bewegingsruimte in andere gevallen mogelijk in zijn voordeel uitdraaide.⁶⁴

WIJZIGINGEN IN HET STRAFRECHTELIJK BELEID AAN HET EINDE VAN DE JAREN 1840

De studie van Frédéric Vesentini wees reeds op de verreikende gevolgen van de wet van 1 mei 1849 op het Belgische strafrechtelijk beleid.⁶⁵ Vesentini geeft terecht aan dat die wet allerm minst kan geïnterpreteerd worden als een verzwakking van de strafrechtelijke omkadering. De wet van 1 mei 1849 resulteerde net in de definitieve valorisering van de vrederechter als actor binnen het strafrechtelijk beleid in zijn functie als politierechter bij de ‘tribunaux de simple police’.⁶⁶ Het aantal zaken dat leidde tot een zondergevolgstelling wegens gebrek aan zwaarte werd bijv. sterk gereduceerd door de gewijzigde bevoegdheidsverdeling tussen de politie- en

64 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 4 april 1845, dossiernr. 22661.

65 F. VESENTINI, ‘Gouverner et punir en temps de crise économique. Les pratiques pénales dans la Belgique du milieu du XIXe siècle’, in: *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, 11 (2007), nr. 1, p. 113-132.

66 VESENTINI, *Pratiques pénales et structures sociales*, p. 84.

correctionele rechtbanken.⁶⁷ Voor de veroordeelden resulteerde de wet in een lagere strafmaat (voornamelijk dan in de duur van de gevangenisstraf) en ook in lagere proceskosten. Desalniettemin werd de wet van 1 mei 1849 door bepaalde actoren binnen het strafrechtelijk veld zonder meer als een afzwakking van de strafrechtelijke omkadering ervaren, zoals blijkt uit een brief die de secretaris van de gemeente Koekelare (kanton Torhout, gerechtelijk arrondissement Brugge) op 6 februari 1856 in opdracht van de eerder vermelde burgemeester Robert Desnick richtte aan René de Prey, liberaal arrondissementscommissaris van Veurne-Diksmuide.⁶⁸ Vesentini legde bij zijn argumentatie dan ook vooral de nadruk op de effectievere strafrechtelijke omkadering van landloperij en bedelarij na de wet van 1 mei 1849, zonder oog te hebben voor de uitwerkingen ervan op de vervolgingspraktijk van in dit geval rurale eigendomsmisdrijven. Dit gold zowel op korte termijn voor veldmisdrijven vanaf medio 1849 en middellange termijn voor bosmisdrijven vanaf het einde van de jaren 1850, als op langere termijn voor de verzwakking van het vervolgingsbeleid inzake zowel veld- als bosmisdrijven tijdens de bredere tweede helft van de 19de eeuw.

Eind 1855 had arrondissementscommissaris De Prey de Koekelaarse burgemeester Desnick laten weten dat er een bijzondere commissie zou opgericht worden ter herziening van de wetgeving betreffende de 'plaatselijk politie'. Uiteindelijk zou dit resulteren in het 'Projet de Code Rural' dat op 18 januari 1870 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers werd gepresenteerd. Deze wetgevende initiatieven zouden pas in 1886 definitief tot een Landelijk Wetboek leiden.⁶⁹ Desnick wenste dat de commissie de aandacht zou vestigen op het feit dat "de arme en werkende volksklas sedert eenige jaren de slechte gewoonte aangenomen heeft van zich bij geheele benden te begeven op de landen die bestaen geweest hebben met aerdpapelen ten einde de achtergeblevene aerdpapelen op te zoeken. [...]"

67 VESENTINI, *Pratiques pénales et structures sociales*, p. 87.

68 BRUGGE, *Rijksarchief*, Provincie West-Vlaanderen. Eerste afdeling, inventarisnr. 144, Ontwerp van het landelijk wetboek 1870, brief gemeentebestuur Koekelare aan arrondissementscommissaris De Prey, dd. 6 februari 1856.

69 J. GILISSEN, 'Codifications et projets de codification en Belgique au XIXe siècle (1804-1914)', in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 14 (1983), p. 250-252.

Daer en boven is het gebeurd dat zulke personen, wanneer den landbouwer hun dit wilde beletten, tegenstand booden en zelfs zich aan geweldenaarijen overleverden". Deze praktijken onderscheidde Desnick echter duidelijk van "diefstallen van vruchten op stam, van aerdappelen staende op stam en van aerdappelende staende te wassen". Vooral de diefstallen dienden volgens Desnick streng bestraft te worden door de correctionele rechtbanken, en niet met politionele straffen zoals op dat moment het geval was als gevolg van de wet van 1 mei 1849.⁷⁰ De Brugse procureur des Konings Jean Maertens gaf gedeeltelijk gehoor aan de verzuchtingen over te lichte straffen. Op 25 oktober 1856 richtte Maertens bijv. een brief aan de Tieltse politiecommissaris, dienstdoend officier van het Openbaar Ministerie bij de rechtbank van enkele politie. In de brief maakte de procureur des Konings de commissaris attent op het artikel 2 van een in onbruik geraakte wet van 23 Thermidor van het jaar IV waarin bepaald werd dat de straf voor bos- en veldmisdrijven niet lager kon zijn dan drie dagen gevangenisstraf of een geldboete van een bedrag equivalent aan het loon voor drie werkdagen: "à l'avenir, je tiendrai la main à l'exécution du dit article en usant au besoin de mon droit d'appel".⁷¹

Opmerkelijk is dat bij aanvang van de jaren 1850 bijna alle politionele vonnissen in het gerechtelijk kanton Tielt betrekking hadden op rurale eigendomsmisdrijven, en dan vooral op veldmisdrijven. Dit kan verklaard worden door het lage aantal vonnissen dat jaarlijks werd uitgesproken. In 1850 werden bijv. slechts 22 politievonnissen gevelde. Het 'registre des jugements' vat aan op 6 augustus 1849. Tussen die datum en het einde van het jaar 1849 werden 31 vonnissen geteld, waarvan 27 betrekking hadden op 'maraudage'. Alle 22 politievonnissen van 1850 en 30 vonnissen van het totale aantal van 38 politievonnissen uit 1851 betroffen eveneens veldmisdrijven. In 1855 en 1856 werden respectievelijk 39 en 42 politievonnissen wegens veldmisdrijven uitgesproken.

⁷⁰ BRUGGE, *Rijksarchief*, Provincie West-Vlaanderen. Eerste afdeling, inventarisnr. 144, Ontwerp van het landelijk wetboek 1870, brief gemeentebestuur Koekelare aan arrondissementscommissaris De Prey, dd. 6 februari 1856.

⁷¹ TIELT, *Stadsarchief*, Modern archief Tielt, inventarisnr. 2680, Briefwisseling en stukken inzake politionele aangelegenheden en reglementen, 1808-1919, Brief procureur des Konings Maertens aan Tieltse politiecommissaris dd. 25 oktober 1856.

Aan het begin van de jaren 1860 was dit aantal fors afgenomen en legde de politierechtbank zich veeleer toe op de regulering van het (klein)stedelijke sociale gebeuren. Opvallend is de forse toename van het aantal uitspraken tussen de jaren 1850-1851 en 1855-1856. Het algemeen politiereglement dat de stad Tielt op 8 oktober 1851 uitvaardigde, en vooral de toepassing ervan, kan als verklaring worden aangehaald om die stijging te duiden. De uitschieters in de jaren 1855-1856, en later in 1880-1881, zijn bijvoorbeeld hoofdzakelijk bepaald door overtredingen op de artikelen 227, 228 en 229 van dat politiereglement, drie artikelen die betrekking hadden op de sluitingsuren van herbergen en cafés.

Het is dus opmerkelijk dat de gewijzigde bevoegdheidsverdeling als gevolg van artikel 1 van de wet van 1 mei 1849 op middellange termijn niet leidde tot een mechanische overdracht van de zaken van het correctionele naar het politionele niveau. Naar het einde van de jaren 1850 toe, gelijklopend met de periodisering van gouverneur Ruzette, zou de conflictstof niet langer of toch eerder zelden aanleiding geven tot een berechting voor de politierechtbank. Dit wijst enerzijds zonder meer op de gunstigere sociaaleconomische situatie, waardoor potentiële daders zich minder snel tot een eigendomsmisdrijf lieten verleiden. Maar deze nadruk op wijzigingen in de economische structuur als uitloper van de overlevingscrisissen van de periode 1845-1857 mag niet te ver doorgetrokken worden en ook niet als enig element binnen de verklaring naar voor geschoven worden. De conflictstof bleef immers aanwezig. De misdrijftypes verdwenen nooit volledig, niet van het correctionele noch van het politionele niveau. De regulering ervan verliep sindsdien wel slechts zelden via het (ge)recht. Een wijziging in de bevoegdheidsverdeling resulteert immers niet enkel in de mechanische overplaatsing van een bepaalde categorie misdrijven van het ene niveau van rechtspleging naar een ander niveau. Vanzelfsprekend zal daarbij ook de rechtspraak zelf aan verandering onderhevig zijn. Veelal wordt dan verwezen naar lichtere strafmaten, maar ook de aard van de rechtspleging wijzigt. Dit is zeer duidelijk bij een correctionalisering. Een correctionalisering wordt niet enkel gekenmerkt door een lichtere strafmaat, maar vooral door het onttrekken van de misdaad aan de juryrecht-

spraak. Hier wordt beargumenteerd dat de bevoegdheidswijziging tussen de politie- en correctionele rechtbanken ook verdergaande consequenties heeft dan louter wijzigende strafmaten (politieele straffen voor wanbedrijven waartegenover *de iure* correctionele straffen staan). De rechter op politieeel niveau was immers de kantonnale vrederechter, die in hoofdzaak burgerlijkrechtelijke zaken behandelde en in sterke mate vertrouwd was met bemiddelings- en verzoeningsprocedures.

Vanuit het perspectief van het Openbaar Ministerie bleef het echter mogelijk 'het publiek belang' te beschermen: een strafrechtelijke vervolging behoorde steeds tot de mogelijkheden. De bos- en veldmisdrijven verdwenen dan ook niet volledig van het politieele, noch volledig van het correctionele niveau. De drastische daling van het aantal vonnissen inzake bos- en veldmisdrijven op het einde van de jaren 1850 (voor veldmisdrijven in eerste instantie op correctioneel niveau, en vervolgens ook op het politieeel niveau) wijst er wel op dat de bos- en veldmisdrijven als minder bedreigend voor de openbare orde gepercipieerd werden dan het geval was geweest tijdens de schaarstecrisissen van 1845-1847 en 1853-1857. Dit neemt niet weg dat de conflictstof binnen de sociale praktijk aanwezig bleef, hoewel de gunstigere sociaaleconomische omstandigheden van het einde van de jaren 1850 en de jaren 1860 de spanningen zonder meer afzwakten in het gerechtelijk arrondissement Brugge. Doorslaggevend waren echter de wijzigingen binnen de reguleringsmechanismen om met die conflictstof om te gaan.

Een verschuiving van de berechting van het correctionele naar het politieele niveau zou tijdens de periode 1836-1856 nog niet optreden bij bosmisdrijven. Het aanhoudende hoog aantal bosmisdrijven wijst op de blijvende precaire sociaaleconomische situatie tijdens die periode. Het Boswetboek van 1854 zou medio jaren 1850 zelfs zorgen voor een aanscherping van het vervolgingsbeleid inzake bosmisdrijven. In absolute aantallen zou het aantal van 242 vonnissen inzake bosmisdrijven voor 1846 niet overtroffen worden in het gerechtelijk arrondissement Brugge tijdens de jaren 1850. Dit neemt niet weg dat het relatieve aandeel van de vonnissen inzake misdrijven in het totale aantal correctionele vonnis-

sen in 1856 hoger lag dan in 1846 (17,5 % tegenover 16,2 %). Aan het einde van de jaren 1850 en het begin van de jaren 1860 was die precaire sociaaleconomische situatie relatief gekeerd. Concreet resulteerde dit voor het gerechtelijk arrondissement Brugge in een enorme daling van het aandeel van de rurale eigendomsmisdrijven in het totale aantal correctionele vonnissen geveld tussen 1856 en 1866, een daling die hoofdzakelijk bestond uit de quasi verdwijning van correctionele vonnissen inzake bosmisdrijven.

1857-1870: IMPACT VAN 'LA PERIODE DE GRANDE PROSPERITE'

In 1856 werden op het correctionele niveau nog 134 vonnissen met betrekking tot bosmisdrijven geveld, terwijl dit aantal in 1866 nog slechts het zeer beperkte cijfer van 14 vonnissen bedroeg. De 'quasi verdwijning' van bosmisdrijven op correctioneel niveau situeerde zich in het gerechtelijk arrondissement Brugge meer specifiek tussen 1858 en 1860, met een spectaculaire daling van respectievelijk 112 vonnissen naar 44. Uit een beperkt onderzoek naar het aantal vonnissen op politioneel niveau wijst de politionele vervolgingspraktijk in het gerechtelijk arrondissement Brugge niet op een gelijkaardige verschuiving van het correctionele naar het politionele niveau voor bosmisdrijven tijdens die periode zoals bij veldmisdrijven het geval was na de wet van 1 mei 1849. Het wettelijk kader inzake de vervolging van bosmisdrijven onderging tussen 1858 en 1866 ook geen noemenswaardige wijzigingen. Vandaar dat kan aangenomen worden dat de 'quasi verdwijning' van de bosmisdrijven een teken bij uitstek is van de gunstige sociaaleconomische situatie vanaf het einde van de jaren 1850 en de eerste helft van de jaren 1860. In een Franse context tekende zich relatief gelijktijdig een vergelijkbare tendens af. Frédéric Chauvaud situeerde "la quasi disparition" van bosmisdrijven in Yveline en Hurepoix tijdens het Tweede Keizerrijk (1852-1870)⁷² na de eerdere opleving van de "troubles agraires" tijdens de periode 1848-1852.⁷³ Recent wees ook milieuhistorica Kieko Matteson het beleid

72 F. CHAUVAUD, 'Le garde-chasse et la société rurale dans les forêts de l'Yveline et du Hurepoix: les manifestations d'une révolte', in: *Révolte et société: actes du IV Colloque d'Histoire au Présent, Paris, mai 1988*, Parijs, 1989, p. 87.

73 Zie bijv. A. SOBOUL, 'Mouvements paysans et troubles agraires (1789-milieu du XIXe siècle)', in: *Problèmes paysans de la révolution, 1789-1848*, Napels, 1976, p. 125-

onder toenmalig keizer Napoleon III aan als breukmoment voor de conflicten over het bosbeheer in de Franche-Comté.⁷⁴

Zoals hoger vermeld werd, zouden de veldmisdrijven tijdens Ruzettes 'période de grande prospérité' ook grotendeels van het politionele toneel verdwijnen. In ruimere zin wordt de periode voor het gerechtelijk kanton Tielt gekenmerkt door een relatief laag aantal politionele vonnissen, waardoor de rurale eigendomsmisdrijven voor de jaren 1860-1861 toch nog een aanzienlijk aandeel van 15,5 % uitmaken van het totale aantal politionele vonnissen. Doorheen de periode zou dat aandeel verder afnemen, waardoor ook op het politionele niveau even weinig vonnissen gevelde werden voor het kanton Tielt als voor het gehele gerechtelijk arrondissement Brugge het geval was op correctioneel niveau.⁷⁵ Eerder dan een beroep te doen op het plegen van rurale eigendomsmisdrijven binnen hun inkomenswerving⁷⁶ schakelde de plattelandsbevolking zich tijdens de periode 1857-1870 in binnen de gunstigere en expansieve economische conjunctuur. De voorspoedige periode zorgde kortom voor een beperkte afzwakking van de polarisering inzake levensstandaarden die de eerste helft van de 19de eeuw sterk getekend had.⁷⁷ De graanprijzen daalden bijv. aanzienlijk als uitloper van de tarievenwet van 5 februari 1857, en bij het aanbrenken van nieuwe hoge prijzen aan het begin van de jaren 1870 wer-

149. Over de sociale spanningen op het platteland in de nasleep van de staatsgreep van december 1851, zie: C. ESTÈVE. 'Gendarmerie et police de la chasse en France (1830-1852)', in: J.-N. LUC (red.), *Gendarmerie, état et société au XIXe siècle*, Parijs, 2002, p. 248-251.

74 K. MATTESON, *Forests in revolutionary France: conservation, community and conflict, 1669-1848*, New York, 2015, p. 250-251.

75 Met een aandeel van 15,47 % in 1860-1861, 7,71 % in 1865-1866, 4,45 % in 1870-1871 en 2,79 % in 1875-1876. BRUGGE, *Rijksarchief Brugge*, Archief van het vrederecht kanton Tielt, VG Tielt. Oud Bestand, inventarisnrs. 18-19, vonnisregisters 1849-1867 en 1868-1876.

76 De Moor beschreef 'income pooling' als "een systeem waarbij loonarbeid in de landbouw slechts voor een deel van het totale inkomen van een landarbeider zorgde. Voor de bevolking werkzaam in de landbouw was het een noodzaak om te balanceren tussen enerzijds landbouw in eigen beheer of in loondienst en anderzijds proto-industriële activiteiten, loondienst in industrie of andere economische activiteiten", zie: DE MOOR, 'Loonarbeid tijdens de overgang', p. 28.

77 Y. SEGERS, 'Oysters and rye bread: polarised living standards in Flanders, 1800-1860', in: *European review of economic history*, 5 (2001), nr. 3, p. 301-336.

den bijkomend importtaksen opgeheven.⁷⁸ In het laatste kwart van de 19de eeuw zorgde de globalisering van de graanmarkt voor een verderzetting van deze trend, maar tegelijkertijd bracht de toegenomen import van graan een structurele crisis met zich mee in de primaire sector tijdens de periode 1870-1895. Ook wat hout als brandstof betreft, werd het bevoorradingsprobleem dat de hele periode tot 1850 had gekenmerkt tijdens de tweede helft van de 19de eeuw gekeerd als uitloper van technologische vernieuwing in de mijn- en transportsector en de omschakeling naar kolen als brandstof.⁷⁹ Hoewel het onderzoek naar levensstandaarden sterk stedelijk gericht is, geven de algemene trends ook een indicatie over de situatie op het platteland. Daarenboven beschikten tijdens Ruzettes ‘*période de grande prospérité*’ nog grotere groepen binnen de plattelandsbevolking over een uiterst beperkt minimum aan bezits- en gebruiksrechten (als pachters en landarbeiders) door de enorme stijging van het aantal landuitbatingen tijdens die periode.⁸⁰ Gouverneur Ruzette merkte in de *Enquête agricole* dan ook op dat er tussen 1841 en 1866 ruim 7.000 exploitaties waren bijgekomen in de provincie West-Vlaanderen. Tussen 1866 en 1880 nam dat aantal zelfs toe met ruim 30.000 uitbatingen. Ruzette gaf aan dat West-Vlaanderen hiermee, na Henegouwen, de grootste grondfragmentatie kende van alle Belgische provincies. De gouverneur liet zich uiterst positief uit over deze evolutie: “Ces résultats, au point de vue de l’agriculture, comme au point de vue de la cohésion et de la force sociale, sont des plus heureux”.⁸¹

Niettemin dient in het achterhoofd gehouden te worden dat de conflictstof nooit volledig verdween, maar dat vooral de regulering ervan minder vaak tot eerder zelden via het (ge)recht verliep. Dit had belangrijke consequenties voor de relaties tussen ‘daders’

78 M. VAN DIJCK & T. TRUYTS, ‘Ideas, interests and politics in the case of Belgian Corn Law Repeal, 1834-1873’, in: *The Journal of Economic History*, 71 (2011), nr. 1, p. 185-210.

79 C. VANDENBROEKE, ‘Zuinig stoken. Brandstofverbruik en brandstofprijzen in België en Frankrijk sinds de 15de eeuw’, in: *Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek*, 51 (1988), p. 116-117. Met dank aan Wout Saelens voor de referenties in verband met energiegebruik.

80 Cf. de door Brecht Demasure bestudeerde ontginningspraktijk in het Houtland die eerder in dit artikel aan bod kwam.

81 COMMISSION DU TRAVAIL, *Enquête agricole*, p. 55.

en 'slachtoffers', wat bijv. blijkt uit de gewelddaden gepleegd door slachtoffers van veldmisdrijven tegen veldschenders. Zo werd in een zaak uit 1861 de dader van de gewelddaden in hetzelfde vonnis veroordeeld als de betichten inzake het veldmisdrijf. Op 16 augustus 1861 ging Rosalie de Coster samen met haar kinderen korenaren rapen op het land van de Pittemse landbouwer Angelus van Ooteghem. De landbouwer jaagde hen drie tot vier keer van zijn landerijen omdat zij die zouden beschadigen door hun activiteit. Toen van Ooteghem een laatste keer werd gewaarschuwd dat De Coster en haar kinderen opnieuw bezig waren met arenlezen, liep de landbouwer naar haar toe en gaf haar "twee schippen op haeren rok". Van Ooteghem merkte in een verhoor op dat hij De Coster daarbij geen blijvende kwetsuren had aangebracht "alhoewel zij zulkx wel dobbel verdiende, en van de landerijen niet wilde blijven". Een getuige verklaarde echter dat De Coster "uyt haere vrouwelijkheid [had] gebloed". De echtgenoot van De Coster diende dan ook op 25 augustus een klacht in bij de Pittemse politiecommissaris wegens de gewelddaden door van Ooteghem gericht aan zijn vrouw. Op 20 september werd door de Tieltsche politierechtbank een vonnis uitgesproken in de zaak. De Coster en haar 10-jarige zoon werden op basis van artikel 35 van de veldwet van 1791 veroordeeld tot respectievelijk vijf en tien dagen gevangenis. Daarenboven dienden ze elk 1 fr. boete te betalen. Van Ooteghem werd op basis van artikel 311 van het Strafwetboek veroordeeld tot tien dagen gevangenisstraf. Elk de veroordeelden diende in te staan voor een derde van de proceskosten die begroot werden op 14 fr en 10 c.⁸²

Een andere beeld geeft de vervolgingspraktijk inzake jachtmisdrijven. Opmerkelijk is de scherpe stijging van het totale aantal jachtmisdrijven voor de gehele provincie West-Vlaanderen tussen de jaren 1859 en 1861, dus tijdens Ruzettes 'période de grande prospérité'. Deze stijging is symptomatisch voor de verdere ontwikkeling tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw. Tussen 1859 en 1861 steeg het aantal jachtmisdrijven in de provincie West-Vlaanderen

82 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vredegerecht kanton Tielt (overdracht 1998), inventarisnr. 136, zitting 4 september 1861, registernr. 397.

van 117 naar 206. In 1864 was dat aantal opnieuw teruggefallen op 115.⁸³ Specifiek voor het gerechtelijk arrondissement Brugge bedroeg het totale aantal jachtmisdrijven in 1866 nog (slechts) 47 misdrijven, tegenover een aantal van 58 en 61 misdrijven in resp. 1856 en 1836. Tien jaar later, in 1876, lag dit cijfer al op 74 misdrijven, om daarna verder te stijgen tot 99 misdrijven in 1886 en 119 misdrijven in 1896. Na 1865 worden de jachtmisdrijven niet meer vermeld in de provinciale ‘Standen van Bestuur’, die in het algemeen veel beperkter zijn vanaf die periode dan tijdens de voorgaande decennia het geval was. Vermoedelijk is de opmerkelijke stijging tussen 1859 en 1861 te interpreteren als een poging om het vervolgingsbeleid inzake jachtmisdrijven aan te scherpen binnen het wettelijk kader dat geboden werd door de jachtwet van 26 februari 1846. Een aanvullende interpretatie houdt verband met de afschaffing van de octrooihuizen die in 1860 door 78 steden en gemeenten werd georganiseerd.⁸⁴ Als gevolg daarvan kon de betuiging van wildstroperij en de bijhorende illegale wildhandel niet langer via de controle aan de stadspoorten doorgevoerd worden. Deze afzwakking van de controle werd vermoedelijk opgevangen door een toegenomen strafrechtelijke vervolging. De terugval van 206 vastgestelde misdrijven in 1861 naar 115 misdrijven in 1864 kan dus eventueel geïnterpreteerd worden als een bewijs van de effectiviteit van de toegenomen strafrechtelijke vervolging als vervanging voor de controle aan de stadspoorten. De ‘morele paniek’ inzake wildstroperij verdween echter niet tijdens de jaren 1860, integendeel. Het lijkt dan ook het meest aanneembaar om de terugval te beschouwen als een illustratie van de toenmalige onmacht en terughoudendheid van het gerechtelijke apparaat om een aanhoudende strikte vervolging inzake wildstroperij uit te bouwen. Deze gereserveerdheid was eerder al op te merken bij de introductie van de eerste Belgische jachtwet in 1846.

Zoals eerder aangehaald zou een duurzame aanscherping pas volgen na de aanpassingen van het wettelijk kader in 1873 en vooral dan

83 *Rapport sur l'état de l'administration dans la Flandre Occidentale*, Brugge, 1857-1865.

84 Y. SEGERS, ‘Een omstreden verbruiksbelasting: de stedelijke octrooiën in België (1799-1860)’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, (2000), nrs. 3-4, p. 325-369.

met de nieuwe jachtwet van 28 februari 1882. Op die wetswijzigingen hadden diverse lobbygroepen van landeigenaars en jachtrechthebbenden vanaf de jaren 1860 aangestuurd. Zo werden de statuten van de Oost-Vlaamse 'Jachtvereniging voor de beteugeling van de stroperij' vastgelegd tijdens een bijeenkomst in het theatercafé van de Gentse Minard op 27 april 1860. In 1870 werd ook te Brugge de 'Société des propriétaires et amateurs de chasse pour aider à la répression du braconnage dans la province de la Flandre Occidentale' opgericht.⁸⁵ De periode 1857-1870 kan aldus als een transformatieperiode beschouwd worden. Door de enorme stijging van het aantal landuitbatingen tijdens die periode beschikten voortaan nog grotere groepen binnen de plattelandsbevolking over een uiterst beperkt minimum aan bezits- en gebruiksrechten. De spanningen die daardoor steeds vaker aan de basis lagen van de strafrechtelijke vervolging van rurale eigendomsmisdrijven situeerden zich dan ook eerder tussen enerzijds bezits- en gebruiksrechthebbende groepen met beperkte toegang tot het land en anderzijds de eigendomsrechthebbenden die niet direct bij de uitbating van de kleine percelen die ze verpachtten betrokken waren, maar wel de beslissingsmacht over de uitoefening en limieten van de toegang en het gebruik ervan hadden. Die conflicten entten zich vooral op jachtmisdrijven en zouden verscherpt worden door de plattelandscrisis van het laatste kwart van de 19de eeuw.

1870-1895: RURALE EIGENDOMSMISDRIJVEN TIJDENS DE PLATTELANDSCRISIS

De Brugse burgemeester Visart de Bocarmé was niet de enige die naar het 'brigandisme' verwees om zich te beklagen over de rurale eigendomsmisdrijven aan het einde van de 19de eeuw. Ook de katholieke volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Sint-Niklaas, Frans van Brussel, waarschuwde de Kamer op 2 juli 1901 "dat België, van jaar tot jaar, met groote schreden naar de barbaarsheid terugkeert [...] Bestonden er geene revolvers en electrieke bellen, men zou wel kunnen denken dat wij in den tijd van Baekelandt en Jan de

85 P.-A. TALLIER, 'Chasse et forêts, forêt et chasses en Belgique. Un couple désastreux, XIXe-XXe siècles', in: A. CORVOL (red.), *Forêt et chasse, Xe-XXe siècle*, Parijs, 2004, p. 312-313.

Lichte Leven!”⁸⁶ Terwijl het aantal jachtmisdrijven tussen 1866 en 1896 sterk toenam, bleef het aantal veld- en bosmisdrijven tijdens die periode relatief stabiel op het zeer lage niveau dat als gevolg van de wet van 1 mei 1849 reeds aan het begin van de jaren 1850 was bereikt voor veldmisdrijven en mede als gevolg van de gunstige sociaaleconomische conjunctuur tussen 1856 en 1866 (en meer specifiek tussen 1858-1860) tot stand kwam voor bosmisdrijven. Voor het gerechtelijk arrondissement Brugge bedroeg het totale aantal jachtmisdrijven in 1866 nog (slechts) 47 misdrijven, tegenover 61 misdrijven in 1836. In 1876 lag dit cijfer al op 74 misdrijven, om daarna verder te stijgen tot 99 misdrijven in 1886 en 119 misdrijven in 1896.

Van Brussel verwees specifiek naar het vervolgingsbeleid inzake veld-, bos- en jachtmisdrijven als “de oorzaak dat de misdaden op zulke wijze vermenigvuldigen”. Enerzijds werd naar Van Brussels mening veel te streng opgetreden bij jachtmisdrijven; “men mag zeggen dat er honderden en duizenden personen in de gevangnissen opgesloten zijn wegens jachtovertredingen”. Het onrechtvaardigheidsgevoel dat dit vervolgingsbeleid bij brede lagen van de plattelandsbevolking aanwakkerde, zou een voedingsbodem vormen voor de morele desintegratie op het platteland. Anderzijds bleven door kinderen gepleegde veldmisdrijven volgens Van Brussel nagenoeg ongestraft, wat tot normvervaging zou leiden onder de jeugd “[doordat] de dieven allen beginnen met kleine misdrijven te plegen: rooven van veldvruchten, stelen van fruit in de boomgaarden en verminken van jonge hoornen, enz., is het kwaad reeds ingeworteld en de kinderen voor geene verbetering meer vatbaar”. Deze tweede oorzaak van de morele afkalving van de bevolking was volgens Van Brussel toe te schrijven aan “de zooveel besproken wet Lejeune”. Hiermee verwees hij specifiek naar de wet ‘pour la répression du vagabondage et de la mendicité’ van 27 november 1891, waarvan het artikel 25 inhield dat een persoon die nog geen zestien jaar was en schuldig werd bevonden aan een overtreding (politie-nale straf), naargelang de ernst van het feit, ofwel van rechtsvervolg-ing werd ontslaan, ofwel ter beschikking werd gesteld van de regering

86 F. VAN BRUSSEL, in: *Parlementaire handelingen - Kamer van volksvertegenwoordigers*, 1900-1901, 2 juli 1901, p. 1684-1685.

Periode	Geldboete	Gevangenisstraf
1871-1875	6.337	38
1876-1880	7.270	91
1881-1885	7.376	924
1886-1890	7.264	1.553
1891-1895	8.139	1.840
1896-1900	8.498	1.477

Tabel 3. De strafmaat bij jachtmisdrijven, 1871-1900.

(Bronnen: *Statistique générale de la Belgique. Exposé de la situation du Royaume de 1861 à 1875*, Brussel, 1885 en *Statistique générale de la Belgique. Exposé de la situation du Royaume de 1876 à 1890*, Brussel, 1907)

(geplaatst in een weldadigheidsschool).⁸⁷ Van Brussel ging nog verder door er op te wijzen dat “het volk de wetten kent” en “[...] de ouders hunne kinderen aansporen om misdrijven te plegen”. Naar Van Brussels eigen ervaring werden de landbouwers het zwaarst getroffen door de bepaling: “Eene vrouw ging voorbij mijne hoeve met een jongen knaap en zette hem aan om vruchten van de boomen te werpen. De knaap gehoorzaamde; doch wanneer hij de vruchten afgeworpen had, was hij niet stout genoeg om binnen het hof te dringen en ze op te rapen. Wat zegde dan de moeder tot haren zoon? Ga gerust en raap die vruchten op, gij zijt toch geen 16 jaar, men kan u nog niet straffen!”⁸⁸ De volksvertegenwoordiger gaf hiermee gehoor aan de onvrede van de omvangrijke middengroep van de directe landuitbaters (in bezits- en/of eigendomsrecht) tegenover enerzijds de elitegroep van eigenaars of jachtrechthebbenden die niet direct bij de agrarische bedrijfsvoering waren betrokken, en anderzijds de ‘geproletariseerde’ groepen die aanspraak maakten op gebruiksrechten.

Het onrechtmatigheidsgevoel dat Van Brussel aanhaalde werd nog versterkt door het feit dat de jachtmisdrijven in vele gevallen pogingen inhielden om de oogsten te beschermen tegen de schade die het klein wild aanbracht aan de veldvruchten. Het betrof vooral schade

⁸⁷ *Pasin*, 4de reeks, 1891, p. 411.

⁸⁸ VAN BRUSSEL, in: *Parlementaire handelingen - Kamer van volksvertegenwoordigers*, 1900-1901, 2 juli 1901, p. 1684-1685.

aangebracht door konijnen, en in mindere mate door hazen en fazanten. De effectieve en gepercipieerde impact van die oogstschade nam stelselmatig toe naarmate de boeren tijdens de landbouwcrisis van 1870-1895 steeds zwaarder te kampen kregen met lage prijzen voor akkerbouwproducten. Het stijgend aantal jachtmisdrijven dat hierboven werd aangehaald is niet toevallig veelal gepleegd in het kader van de reguliere beroepsactiviteit van de betichten. Het opstellen en controleren van wildstroppen behoorde immers tot het vaste takenpakket van de dienstknechten. In een eerste geval van januari 1885 ging het vermoedelijk om de bescherming van wintergranen of andere winterteelten tegen schade door konijnen en hazen. In een tweede geval van oktober 1887 ging het om het beschermen van de suikerbietenooft tegen het wild.

Op 11 januari 1885 maakte Charles de Zaeyer, de Zandvoordse beëdigde jachtwachter van Edouard en Gabriel Jean uit Oostende, en van Albert en Emile Goethals uit Kortrijk, een proces-verbaal op ten laste van Auguste Pierloot, dienstknecht bij de Zandvoordse landbouwer Charles van Remoortel. De jachtwachter stond 's morgens bij twee hazenstroppen. Toen Pierloot de stroppen kwam nakijken, verklaarde De Zaeyer hem in overtreding, nam de stroppen in beslag en maakte een proces-verbaal op dat later werd bevestigd door de Zandvoordse burgemeester Joseph Vercruysse. Bij vonnis van 27 februari 1885 werd Pierloot veroordeeld tot een geldboete van 100 fr. die bij niet betaling werd vervangen door acht dagen gevang.⁸⁹ Op 9 oktober 1887 maakte ook Désiré van Loo, de beëdigde jachtwachter van de heren Victor Vanderheyde-Deridder en Jules Vanderheyde-Jean uit Oostende een proces-verbaal op ten laste van René van Elverdingen, dienstknecht bij de Leffingse landbouwer Franciscus Depla. Van Loo had tijdens de voorgaande nacht op "zijn gewone ronde van waakzaamheid" enkele stroppen gevonden op "een tarwestoppel en in eene partije bietenland" van Franciscus Depla, landbouwgrond die behoorde tot het jachtgebied van de heren Vanderheyde. De jachtwachter was daarna terug naar huis gekeerd en op zondagmorgen "met den vroegen" teruggekomen om de stroppen te bewaken. Van Loo hield zich schuil totdat dienst-

89 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 27 februari 1885, notitiën: 135.

knecht Van Elverdingen rond half acht uit de hofstede van Depla kwam “met een springstok” en rechtstreeks naar de stroppen toeging. De jachtwachter verklaarde de dienstknecht in overtreding, nam opnieuw de stroppen in beslag en maakte een proces-verbaal op dat op 11 oktober bij de Leffingse burgemeester Philip Depla werd bevestigd. Het was niet de burgemeester die het proces-verbaal aan de Brugse Procureur des Konings overmaakte, maar wel Victor Vanderheyde-Deridder zelf. Bij vonnis van 19 november 1887 werd Van Elverdingen net als Pierloot veroordeeld tot een geldboete van 100 fr. die bij niet-betaling werd omgezet in acht dagen gevangenis.⁹⁰

Dergelijke vervolgingen hadden niet enkel evidente gevolgen voor de knechten in kwestie, maar ook voor de landbouwers. Veelal werd de boete immers niet betaald waardoor de landbouwers gedurende acht dagen over minder mankracht konden beschikken. Daarenboven werden ook de stroppen in beslag genomen waardoor de teelten en gewassen vrij kwamen te staan voor het wild. Cyriel Buysse had het in zijn *Wraak van Permentier* uit 1896 dan ook over de “instinctmatige sympathie, die indirect begunstigende medeplichtigheid aan bijna alle boerenlieden eigen” tegenover jachtmisdrijven. Buysse merkte op dat het “een van [boer Permentiers] grootste genoegens was een haas of wild konijntje te zien vangen, zonder zichzelf tot de daaraan verbonden vervolgingen bloot te stellen”.⁹¹ In de aanloop naar de wetgevende verkiezingen van 27 mei 1900 zou uiteindelijk op 4 april 1900 een wetswijziging aangenomen worden, die verruimde wettelijk mogelijkheden gaf aan de pachters ter beperking van de schade aan de veldvruchten, hoewel de pachtcontracten in vele gevallen nog tot diep in de 20ste eeuw de bescherming van de oogsten parten speelde.⁹²

Dit neemt niet weg dat het commerciële aspect ook bij jachtmisdrijven niet afwezig bleef. De Franse econoom Clément Juglar

90 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 19 november 1887, notitienr. 3168.

91 C. BUYSSE, *Vierde Cyriel Buysse omnibus: De strijd, De wraak van Permentier, De honderdjarige, Driekoningenavond, Susususususut, Zomerleven*, Brussel, 1970, p. 79.

92 D. BRUNEEL, ‘De Belgische Werkliedenpartij en de politiek van de jacht, 1894-1936’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* (in voorbereiding; in januari 2017 aanvaard ter publicatie).

(1819-1905) beschreef de vleesconsumptie als een indicator van het welzijn van de stedelijke bevolking: "la consommation de viande permet de juger le degré des périodes heureuses ou malheureuses".⁹³ In België nam de vleesconsumptie gedurende de tweede helft van de 19de eeuw inderdaad opmerkelijk toe met een verdubbeling van het vleesverbruik tussen 1846 en 1913, ondanks de aanzienlijke terugloop van het jaarlijks hoofdelijk verbruik met ongeveer twee kilogram tussen 1873 en 1880. Tussen 1846 en 1856 bleef de gemiddelde vleesconsumptie nagenoeg stabiel op een relatief laag niveau met een jaarlijks hoofdelijk verbruik van 18 à 19 kilogram. Tijdens Ruzettes 'période de grande prospérité' zou het verbruik geleidelijk stijgen, met de hierboven aangegeven terugval tijdens de jaren 1870. Vanaf de jaren 1880 zou een aanzienlijke toename volgen waardoor aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog een gemiddeld hoofdelijk vleesverbruik van 38 kilogram bereikt werd.⁹⁴ Het verschil tussen stad en platteland binnen die algemene trend is echter zeer groot.⁹⁵ De verdere commerciële oriëntering van de veeteelt als gevolg van zowel de plattelandscrisis van 1870-1895 als de stijgende stedelijke vraag met de aansluitende prijsstijging van veeteeltproducten tijdens die periode, zal de vleesconsumptie op het platteland niet ten goede gekomen zijn en gold tegelijkertijd als stimulans voor de illegale wildhandel.⁹⁶

Naarmate het verhandelde goed sterker gecriminaliseerd werd, zoals bijv. het geval was met de jachtwet van 1882, werd de wildhandel steeds lucratiever. Op marktdagen tijdens de periode waarin de jacht gesloten was, stond de rijkswacht dan ook stevast paraat "voor het bewaeken der wildverdragers en verkoopers".⁹⁷ Dit leid-

93 C. JUGLAR, *Des crises commerciales et de leur retour périodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis*. Parijs, 1889, p. 534-535; geciteerd bij C. VANDENBROEKE, 'Kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van het vleesverbruik in Vlaanderen', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 9 (1983), p. 223.

94 Y. SEGERS, *Economische groei en levensstandaard De ontwikkeling van de particuliere consumptie en het voedselverbruik in België, 1800-1913*, Leuven, 2003, p. 261-262.

95 VANDENBROEKE, 'Vleesgebruik in Vlaanderen', p. 223. Voor een boeiende sociaalgeografische uitwerking van het vleesgebruik in Lotharingen, zie: C. THOUVENOT, 'La viande dans les campagnes lorraines. Évolution d'une habitude alimentaire', in: *Annales de géographie*, 80 (1971), nr. 439, p. 288-329.

96 Met dank aan Wouter Ronsijn voor de suggestie om het levensstandaarddebat in mijn argumentatie te betrekken.

97 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vrederecht kanton Tielt (overdracht 1998), in-

de tot razzia-achtige taferelen waarbij de rijkswacht in bepaalde cafés binnenviel om de aanwezigen te onderzoeken op het bezit van wild. Enkele historici vergeleken de 19de-eeuwse ‘poaching wars’ bijgevolg met de hedendaagse ‘war on drugs’.⁹⁸ Toen de liberale rapporteur Ferdinand de Macar tijdens de Kamerzitting van 10 december 1880 verslag uitbracht over het wetsontwerp dat zou leiden tot de jachtwet van 28 februari 1882, omschreef hij wildstropen als een “belangrijke bron van criminaliteit”, en niet het “rooven van veldvruchten, stelen van fruit in de boomgaarden en verminken van jonge hoornen, enz.”

Onder meer Charles van der Bruggen (1845-1875) werd slachtoffer van een dodelijk treffen met wildstropers op zijn domein Wildenburg in Wingene. *Baron Charles* werd op zondagavond 18 april 1875 geraakt door een schot dat door wildstropers op hem en zijn boswachter werd gelost. De *Gazette van Thielt* berichtte in het nummer van 28 april 1875 dat de 29-jarige Charles aan de wonde was overleden.⁹⁹ Volgens het arrest van het Brugse assisenhof van 18 april 1877 werd een zekere Desideer de Looze, een 26-jarige werkman uit Aalter, schuldig bevonden aan de misdaad. Hij werd tot levenslange dwangarbeid veroordeeld en ontzet uit zijn burger- en politieke rechten. De directeur van Leuven-Centraal liet aan de Gentse Procureur-Generaal weten dat de veroordeelde op 6 oktober 1879 overleden was in de ziekenboeg van zijn instelling. Enkele jaren later werd het onderzoek in de zaak toch opnieuw geopend. In oktober 1885 richtte François Lammens vanuit de Rijselse arbeiderswijk Wazemmes een brief aan de burgemeester van Zomergem waarin hij zich afvroeg “of het waer [was] hetgeen dat wij hier hooren zeggen hebben, dat er tot Zomergem of daer in het ronde eenen Heer of Baron is dood geschoten over 6 of 7 jaren en dat daer eenen man vader van 4 kinderen daervoor al zoo lang in het gevang zit en dat voor zijn leven”.¹⁰⁰ De politiecommissaris

ventarisnr. 160, zitting 18 februari 1885, registernr. 12 en zitting 11 maart 1885, registernr. 16.

98 J. FISHER, ‘Property rights in pheasants: landlords, farmers and the game laws, 1860-1880’, in: *Rural history*, 11 (2000), nr. 2, p. 167.

99 *De Gazette van Thielt*, 26 (1875), nr. 34 - 28 april 1875.

100 Brief dd. 29/10/1885, gericht aan de burgemeester van Zomergem. Auteur: François Lammens, Rue de la Justice, nr. 11, cour Descamps, in Wazemmes

van Zomergem stuurde de brief op 31 oktober 1885 door naar de Gentse Procureur des Konings met de suggestie of “het de zaeke van wijlen den heer Baron Vanderbruggen van Wingene niet zou zijn”. Op 5 november 1885 werd de brief via de Gentse Procureur-Generaal naar de Brugse Procureur des Konings gestuurd. Over het gevolg dat aan die vragen gegeven werd, zijn geen sporen te vinden in het dossier.

In een proces-verbaal opgesteld door de Moeskroense rijkswachtbrigade op 4 oktober 1899 werden nog bijkomende inlichtingen gewonnen in de zaak Van der Bruggen. Een 45-jarige fabrieksarbeider Henri Maes verklaarde dat hij “met zekeren Van Steenhuyse Aloïs in de fabriek [werkte] en dezen heeft [hem] gezegd dat er dikwijls eenen persoon in zijn huis komt welke beweert den echten dader te kennen die over eenige jaren de baron Vanderbrugge zoude dood geschoten hebben. Dat hij er zelfs mede op loerjacht was en dat die persoon zegde wie moet er schieten, dat die persoon het geweer genomen had en den baron dood geschoten had en er bijgevolg eenen onschuldigen in het gevang zat.” Daarop ondervroeg de rijkswacht de 32-jarige Aloïs van Steenhuyse, die verklaarde dat “het sedert geruimen tijd [is] dat zekeren Edward, werkende bij den landbouwer Laridon, in mijn huis komt en laatst over het een en het ander sprekende zegde hij mij dat hij den dader kende van de moord gepleegd op den baron Vanderbruggen te Wingene”. Van Steenhuyse besloot zijn verklaring met de bemerking dat “[...] telkens dat die persoon mij daarvan sprak, hij onder den invloed van den drank was”. De Edward in kwestie bleek uiteindelijk de 49-jarige Edouard Wybo te zijn, geboren te Tielt en landarbeider in Herseaux bij landbouwer Laridon. Wybo verklaarde echter geen weet te hebben van de zaak en op het tijdstip van de moord niet in Wingene geweest te zijn. Het proces-verbaal werd via de Kortrijkse Procureur des Konings naar de Gentse Procureur-Generaal gestuurd. Het heropende dossier Vanderbruggen werd uiteindelijk zonder gevolg geklasseerd.¹⁰¹ Voor de overleden ver-

(Rijssel, Noord-Frankrijk) in: BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, dossiers zonder gevolg, nr. 6594.

¹⁰¹ Dit verklaart waarom het omvangrijke dossier ‘Baron Vanderbruggen’ niet in het archief van het Brugse Hof van Assisen bewaard wordt, maar wel bij de ‘dossiers

oordeelde zou opheldering in de zaak toch niet meer kunnen baten. In de publieke opinie zou een bericht over een eventueel onschuldig veroordeelde in het kader van een jachtdrama rond de eeuwwisseling tot hevige discussies geleid hebben over het vervolgingsbeleid inzake jachtmisdrijven, dat toen tot een politiek issue van formaat uitgegroeid was. De regio waaruit de inlichtingen afkomstig waren (de Frans-Belgische industriële grensstreek met Rijsel en Roubaix als centra) bevestigt het profiel van de betichttenpopulatie: geproletariseerde en landarme groepen uit de platelandsbevolking die slechts in beperkte mate toegang hadden tot het land en daardoor minder gebonden en zeer mobiel waren.¹⁰²

De samenhang tussen jachtmisdrijven en gewelddaden was geen uitzondering, zeker niet in de context van het verscherpte vervolgingsbeleid tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw. Enkele van deze zaken werden op het criminele niveau berecht, namelijk wanneer sprake was van (poging tot) doodslag/moord. De gewelddadige samenhang werd treffend geïllustreerd door de tussenkomst van de socialistische volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Namen, Gustave Defnet, in de Kamerzitting van 22 januari 1895. Defnet zette zijn pleidooi voor een wijziging van de jachtwet van februari 1882 kracht bij door te verwijzen naar de kwalijke uitwerkingen van het verscherpte vervolgingsbeleid inzake jachtmisdrijven: “Des statistiques récentes ont donné la preuve que la loi de 1882, en édictant des pénalités rigoureuses en matière de chasse, avait contribué à augmenter la criminalité dans notre pays. Durant l’année 1880, on a constaté 70 attentats (homicides, tentatives d’homicides, coups et blessures, rébellions, assassinats, etc.) contre des agents de la force publique à l’occasion de délits de chasse. Depuis 1882, ce nombre a été en s’augmentant. En 1891, sous l’empire de la nouvelle législation, on a constaté jusqu’à 150 attentats. Quant aux poursuites exercées du chef de délits de chasse, elles s’élevaient, en 1880, à 2.000. Elles atteignent aujourd’hui

zonder gevolg’ van de correctionele kamer van de Brugse rechtbank van eerste aanleg (BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, dossiers zonder gevolg, nr. 6594).

¹⁰² Zie bijv. S. VANDEN BORRE, *Vreemden op vertrouwd terrein. Het sociaal-culturele leven en de integratie van Belgische migranten in het Noorden van Frankrijk (1850-1914)*, Gent, 2012, 358 p.

d'hui, d'après les statistiques du gouvernement, plus de 2.500 par année".¹⁰³ Vanaf die periode vormden de termen '(wild)stroopersdrama's' ('les drames de braconnage') een vaste waarde binnen de juridische rubrieken in de lokale en regionale pers,¹⁰⁴ wat reeds stof bood aan een reeks heemkundigen voor velerlei artikels.¹⁰⁵

De *Gazette van Brugge en der provincie West-Vlaanderen* berichtte in haar nummer van woensdag 28 oktober 1891 bijv. over "een nieuwe ontmoeting tusschen gendarmen en pensejagers" in Sint-Kruis. De bevelhebber van de Brugse gendarmerie, die enige dagen daarvoor al beschoten en geraakt was geweest, werd bij een nachtelijke patrouille opnieuw beschoten maar niet geraakt door loodkorrels.¹⁰⁶ Bij arrest van 19 januari 1892 werd de schutter, een 24-jarige metser uit Sint-Kruis, veroordeeld tot een gevangenisstraf van twee jaar. Zijn kompanen, tevens 27- en 28-jarige metsers uit Sint-Kruis, werden wegens het jachtmisdrijf elk tot twee maanden gevangenis veroordeeld. Een andere assisenzaak uit 1899 behandelde een vergelijkbaar gewelddadige aanval op de 37-jarige jachtwachter van kasteel eigenaar Auguste de Formanoir de la Cazerie uit Sint-Andries. In een verhoor met het slachtoffer op 26 juni 1891 verklaarde de jachtwachter vanuit zijn ziekbed dat hij die ochtend rond vier uur verrast werd door drie pensjagers waarvan hij meende één herkend te hebben als Gustaaf Vercruysse, een 37-jarige metser uit Sint-Andries. Toen Vercruysse zich op enkele meters van de jachtwachter bevond zou hij hem "de lading in het hoofd" gegeven hebben, waarbij hij op de grond gevallen zou zijn.

¹⁰³ G. DEFNET, in: *Parlementaire handelingen - Kamer van volksvertegenwoordigers*, 1894-1895, 22 januari 1895, p. 1684-1685.

¹⁰⁴ Binnen de 'Belgica Press'-databank van de Koninklijke Bibliotheek leverde de woordcombinatie 'drame de braconnage' niet minder dan 2.460 pagina's op in 27 verschillende kranten voor de periode 1878-1950; met de zoekterm 'wildstroopersdrama' 1.153 pagina's in 15 kranten voor de periode 1887-1946. Eenzelfde verkenning met de term 'wildstroopersdrama' binnen de databank 'Historische Kranten Brugge' leverde voor de *Gazette van Brugge* 130 resultaten op voor de periode 1886-1913. De Brugse databank laat niet toe te zoeken op exacte woordcombinaties, vandaar dat bij *Le Journal de Bruges* de ruimere term 'braconnage' aangewend werd, die 506 resultaten opleverde, waarvan 366 zich situeren tussen 1887 en 1914.

¹⁰⁵ Zie onder meer: P. LAROY, 'Hij had de liefde en de haat van 't wild: de hevige begeerte het te doden en te stelen. Over stropers en jachtwachters in de streek van Aalter (1875-1935)', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 63 (2012), p. 5-32.

¹⁰⁶ *Gazette van Brugge en der provincie West-Vlaanderen*, 98 (1891), nr. 130 – 28 oktober 1891.

De jachtwachter verklaarde niet te weten wat daarna gebeurd was. Vercruysse ontkende de feiten die hem toegeschreven werden door de jachtwachter, maar werd toch aangehouden door de gendarmerie. In een verklaring van juli 1899 gaf de jachtwachter mee dat hij een jaar daarvoor al door een collega was verwittigd van “'s morgens noch 's avonds niet meer uit te gaan, dat men [hem] zou geschooten hebben”. Een tweetal jaren daarvoor zou zijn deur en gevel ook al eens beschoten geweest zijn, waarbij hij verklaarde dat “er maar twee of drie loodkorrels in de deur waren”. Bij arrest van 25 oktober 1899 werd Vercruysse echter vrijgesproken door de jury.¹⁰⁷ Toen Amedée Visart de Bocarmé in de Kamerzitting van 2 februari 1892 zijn vrees voor “un brigandage régulièrement organisé” uitte, had hij zonder twijfel ook deze twee van 1891 daterende zaken uit Sint-Andries en Sint-Kruis in het achterhoofd. De verscherping van het vervolgingsbeleid van jachtmisdrijven staat in schril contrast met het lakse vervolgingsbeleid inzake bos- en veldmisdrijven zoals aangehaald door Frans Van Brussel. Net zoals tijdens ‘la période de grande prospérité’ bleven de correctionele vonnissen voor deze misdrijven inderdaad op een uiterst laag peil in 1886. Maar zoals eerder opgemerkt, bleef een strafrechtelijke vervolging op het correctionele niveau steeds tot de mogelijkheden behoren. Illustratief hierbij is een correctioneel strafdossier uit 1884 inzake een bosmisdrijf gepleegd in Egem. In de nacht van 14 op 15 september 1884 werden 45 ‘jonge Canadaboomen’ beschadigd die sedert zeven maanden langs de kasteeldreef van het domein van de Egemse burgemeester Vandergracht d’Eeghem waren aangeplant. Nadat de onderzoeken van de Egemse rijks-wachtbrigade vruchteloos geweest waren, richtte Vandergracht d’Eeghem op 30 juli een brief aan de Brugse Procureur des Konings waarin hij zijn vermoedens op twee mannen uit Lichtervelde en Zwevezele kenbaar maakte: “La raison pour laquelle je soupçonne ces deux individus est que je crois ce une vengeance”. Het is opvallend dat de burgemeester expliciet verwijst naar wraak als motief van de daders. Op basis van deze verdachtmakingen kon het Openbaar Ministerie echter geen rechtszaak voeren.

¹⁰⁷ BRUGGE, *Rijksarchief*, Hof van Assisen West-Vlaanderen, dossiernr. 780, arrestnummer 61, 25 oktober 1899.

De zaak werd pas op 31 maart 1887 berecht nadat een Egemse herbergier in de loop van 1886 aan de boswachter van Vandergracht d'Eeghem te kennen zou gegeven hebben dat hij meer wist over de onopgehelderde zaak. De herbergier in kwestie ontkende echter met klem dat hij meer zou weten. De boswachter verklaarde daarentegen dat de herbergier de 'daders' (beiden inwoners van Egem) had kunnen aanduiden omdat die "verscheide mael in zijn huis van deze boomvernieling geklapt hadden". De daders zouden het volle vertrouwen gehad hebben in de herbergier omdat "zij samen nog pensejaegers geweest hadden". De bewijslast leek aldus gestoeld op een nogal vreemde waarheidsconstructie opgezet door burgemeester Vandergracht d'Eeghem en de boswachter Naessens. Uiteindelijk sprak de rechter de twee betichten dan ook vrij op 31 maart 1887. De zaak wijst er duidelijk op dat de lokale inbedding van het (ge)recht een absolute voorwaarde was om tot een effectieve strafrechtelijk omkadering te komen. Het feit dat de zaak onopgehelderd bleef, geeft aan dat burgemeester Vandergracht d'Eeghem en de rijkswacht moeilijk konden doordringen tot de plattelandsbevolking. De verdachtmakingen van wraakneming door de burgemeester jegens de twee personen getuigen daarenboven van een gespannen relatie met de plattelandsbevolking.¹⁰⁸

Een andere illustratie van het feit dat een strafrechtelijke vervolging op het correctionele niveau ook voor veldmisdrijven steeds tot de mogelijkheden bleef behoren, is een correctioneel dossier uit 1887 inzake een veldmisdrijf gepleegd te Tielt.¹⁰⁹ Binnen de zaak werden meer dan dertig beschuldigten aangeklaagd voor het rapen van aardappelen terwijl landarbeiders de oogst aan het binnenhalen waren. Op 22 september 1887 ontving de Tieltsse politicommissaris Pierre Beun een klacht van de 53-jarige landbouwer Pieter van Bruwaene, waarin die laatste meldde dat er op de voorgaande dag tijdens de namiddag "eene bende van wel rond de 50 personen" op zijn land was gegaan om er aardappelen te rapen terwijl "zijn werkvolk" de oogst aan het binnenhalen was. Zelf

¹⁰⁸ BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 31 maart 1887, notitiennr. 3626.

¹⁰⁹ BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief correctionele rechtbank Brugge, correctionele strafdossiers, zitting 12 november 1887, notitiennr. 2815.

had Van Bruwaene niets van het tafereel gezien door zijn afwezigheid, maar hij verklaarde wel uitdrukkelijk dat zijn werknemers de bende had verboden de aardappelen te rapen. De betichten zouden geen gehoor gegeven hebben aan dit verbod en “altijd voort de aardappelen opgeraapt en van de karre gepakt” hebben. Op basis van die klacht vatte commissaris Beun meteen zijn onderzoek aan. Allereerst werden de werknemers van Van Bruwaene ondervraagd. Die verklaarden dat er aanvankelijk een tiental personen aan het rapen waren die hun verbod niet wilden opvolgen. Eén van hen, Jules de Waegenaere, een 24-jarige werkloze man uit Tielt, zou verklaard hebben “dat hij zijn klooten er aan vaagde en dat hij moest patatten hebben”. Daarop lieten ze uiteindelijk maar begaan. Na enige tijd stormde het volk echter toe en rond drie uur in de namiddag zou er een bende van wel 50 personen aan het rapen geweest zijn op het veld. De betichte verklaarde daarop dat hij oorspronkelijk met zijn broer en nog een tiental andere personen (waaronder vijf vrouwen) aardappelen was gaan rapen op het veld, en dat hij “daar geen aardappelen gestolen of iemand bedreigd [had]”. Er wordt dus een duidelijk onderscheid gemaakt tussen diefstal en rapen. Een andere betichte, de 23-jarige straatloper Louis Tuyn, verklaarde dat hij “wel 20 kilos aardappels” geraapt had, daar bijvoegende dat “zij het niet [moeten] aflieden; wij hebben daar al te samen aardappels geraapt, maar wij hadden de permissie van het werkvolk”. Een 19-jarige metsersgast uit Tielt legde dezelfde verklaring af. Een 36-jarige “schouwvager” uit Tielt verklaarde dat hij samen met zijn 8-jarige zoon enkele aardappels geraapt had op het land van Van Bruwaene, “maar het was van het werkvolk dat ze uitstak en de struiken smiet naar het volk van den knok, omdat zij ze hadden kunnen in hunne zakken steken”. Andere betichten ontkenden aardappels geraapt te hebben of verklaarden gehoor gegeven te hebben aan het verbod van de werklieden. Nog anderen meldden te zijn vertrokken toen er ruzie ontstond tussen enkele rapers en de werklieden. De Tieltsse politiecommissaris merkte besluitend op dat “alle de verdachten geheel wel wisten dat zij op het land nooit mochten gaan, maar dienen dag was den eigenaar afwezig en door deze reden zijn zij op het land gevallen met zoo een groot getal.”

Zoals uit bovenstaande verklaringen blijkt, meenden de beschuldigten op hun beurt dat de landarbeiders hen de toestemming hadden gegeven de aardappelstruiken die ze toegeworpen kregen, te rapen. De fysieke afwezigheid van de landuitbater (als personificatie van het ‘eigendoms- en/of bezitsrecht’) bood aldus een verruiming van de onderhandelingsmarges aan. Op de zitting van 12 november 1887 stonden uiteindelijk 31 betichten terecht, waarvan meer dan de helft werd vrijgesproken. Slechts zestien personen werden effectief veroordeeld, waarvan zeven enkel tot geldboetes variërend van 5 fr. tot 26 fr. Vier betichten werden tot een gevangenisstraf van acht dagen veroordeeld. Tegen twee betichten werd een gecombineerde straf van één maand gevang en een boete van 26 fr. uitgesproken. De drie zwaarst bestraften, waaronder De Waegenaere en Tuyn, werden veroordeeld tot twee maanden gevangenis en een geldboete van 50 fr. Louis Tuyn was bij vonnis van 19 oktober 1881 trouwens reeds door de Tieltsche politierechtbank veroordeeld geweest wegens een veldmisdrijf. Toen had de Meulebeekse landbouwer Jan Maeyaert zich beklagd over het feit dat de betichten “nooit wilden rapen waar [hij] het hun toeliet en gingen op [zijn] ander land waar de aardappels nog niet geoogst waren”. Op 17 september 1881 had hij de toen 17-jarige Louis Tuyn en de 24-jarige wever Constant Braekevelt al twee keer van zijn te Tielt gelegen velden verjaagd. Toen hij ze de derde keer achtervolgde “wierden zij herkend door de gendarmen welke zij in het gemoet liepen”. Ze werden elk tot een geldboete van 5 fr. veroordeeld en moesten samen instaan voor de proceskosten begroot op 2 fr. en 75 c.¹¹⁰

Politioneel bleef het aandeel van de rurale eigendomsmisdrijven op het lage niveau dat tijdens de voorgaande periode werd bereikt, ondanks de opmerkelijke stijging van het aantal politionele vonnissen in het kanton Tielt aan het begin van de jaren 1880: gemiddeld 125,5 vonnissen in de periode 1880-1881 in vergelijking met een gemiddelde van 44 vonnissen tijdens de periode 1870-1871.¹¹¹

110 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vredegerecht kanton Tielt (overdracht 1998), inventarisnr. 156, zitting 19 oktober 1881, registernr. 91.

111 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief van het vredegerecht kanton Tielt, VG Tielt. Oud Bestand, inventarisnr. 19, vonnisregister 1868-1876; BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief

Ook voor de politierechtbank van Brugge, bevoegd voor de drie kantons Brugge, verdubbelde het aantal politionele vonnissen tussen 1872 en 1887 van 626 naar 1.255 vonnissen, om in 1893 zelfs op te lopen tot 2.059 vonnissen, waarvan alleen al 358 wegens openbare dronkenschap.¹¹²

Voor de stad Antwerpen merkten Margo de Koster en Antoon Vrints al een eerste golf op van een dergelijke strafrechtelijke uitbouw van de staatsmacht op het lokale niveau tijdens de jaren 1850, met een terugval tijdens de jaren 1860. Vanaf de jaren 1870 volgde een immense toename van het aantal politievonnissen die voornamelijk diende om vanuit dit politionele niveau de positie van de (lokale) overheid te vestigen als onderdeel van 'l'état régulateur'. In de stad Antwerpen steeg het aantal politievonnissen bijvoorbeeld van 1.781 vonnissen in 1870 over 9.910 vonnissen in 1890 tot 14.755 vonnissen in 1910.¹¹³ Verder onderzoek zou moeten uitwijzen welke misdrijven en personen precies werden berecht voor de Brugse politierechtbank en die spectaculaire toename van het aantal politionele vonnissen tussen 1870 en 1893 veroorzaakten. De rurale eigendomsmisdrijven droegen daar in geen geval aan bij, tot onvrede van de middengroepen op het platteland.

BESLUIT

De strafrechtelijke omkadering van de plattelandsbevolking op basis van de drie bestudeerde misdrijftypes weerspiegelt trefend het sociaal veranderingsproces dat werd getekend door de schaarste in de periode 1845-1857, het sociaaleconomisch gunstigere en expansieve tijdsbestek 1857-1870 en de bredere plattelandscrisis van het laatste kwart van de 19de eeuw. Tijdens de periode 1845-1857 kwam de strafrechtelijke omkadering van de plattelandsbevolking voornamelijk van onderuit tot stand op basis van de vervolging van bos- en veldmisdrijven; zie onder meer

van het vredegerecht kanton Tielt, VG Tielt. Overdracht 1998, inventarisnr. 225, vonnisregister 1877-1889.

112 BRUGGE, *Rijksarchief*, Archief vredegerecht kanton Brugge-2, VG B, inventarisnr. 193, Gerechtelijke statistieken in strafzaken (1861-1905).

113 M. DE KOSTER & A. VRINTS, 'Uses of police institutions and the policing of the citizen, 1840-1914', in: *The uses of justice in Europe I: long-term developments, European social science history conference 2014*, Wenen, 26 april 2014.

de gemeentelijke nachtpatrouilles. Na de gunstigere periode 1857-1870 waarbij veld- als bosmisdrijven in de marge van zowel het correctionele als het politionele vervolgingsbeleid verdwenen, werd tijdens de periode 1870-1895 een dergelijke omkadering van bovenuit opgelegd aan de hand van de verscherping van het (correctionele) vervolgingsbeleid inzake wildstroperij.

Tijdens de periode 1845-1857 werden de spanningen dan ook hoofdzakelijk bepaald door de variabele toegang tot (over)levensmiddelen, terwijl het laatste kwart van de 19de eeuw sterker werd getekend door conflicten tussen enerzijds landgebruikers en landeigenaars die direct bij de uitbating van het land betrokken waren als landarbeider, keuter of middelgrote pachtboer, en anderzijds landeigenaars die niet direct bij de uitbating van het land betrokken waren maar hun beslissingsmacht over de controle op het land niet uit handen gaven. Dit hing samen met de locaties waar de misdrijven zich concentreerden, namelijk in de zandige en zand-leem regio's ten zuiden en zuidoosten van de stad Brugge voor bos- en veldmisdrijven in 1846, en het zandige Houtland en de noordelijke polderregio voor jachtmisdrijven in 1886. De betichtenpopulatie vertoonde over de gehele periode 1845-1895 opvallende gelijkenissen. Specifiek werd op basis van de parameters 'leeftijdscategorie' en 'beroepscategorie' vastgesteld dat jongvolwassen 'vrije' plattelandsarbeiders en bij de vrouwelijke betichten in 1846 nog specifiekere textielwerksters relatief oververtegenwoordigd waren binnen de betichtenpopulatie.

Eerder dan zoals tijdens de periode 1845-1857 het geval was beroep te doen op het plegen van rurale eigendomsmisdrijven binnen de 'inkomenswerving' schakelde de plattelandsbevolking zich tijdens de periode 1857-1870 in binnen de gunstigere en expansieve economische conjunctuur. Daarenboven daalden de graanprijzen aanzienlijk als uitloper van de tarievenwet van 5 februari 1857 en bij het aanbreken van nieuwe hoge prijzen aan het begin van de jaren 1870 werden bijkomend importtaksen opgeheven. Het voorradingsprobleem met hout als brandstof dat tot 1850 steeds urgent was, werd tijdens de tweede helft van de 19de eeuw gekeerd dankzij de technologische vernieuwing in de mijn- en trans-

portsector en de omschakeling naar steenkool als brandstof. Door de enorme stijging van het aantal landuitbatingen in de periode 1857-1870 beschikten daarenboven nog grotere groepen binnen de plattelandsbevolking over een vrij verzekerde toegang tot het land door een minimum aan bezits- en gebruiksrechten als pachters en landarbeiders.¹¹⁴ De spanningen die de plattelandscrisis van het laatste kwart van de 19de eeuw met zich meebracht situeerden zich dan ook eerder tussen enerzijds bezits- en gebruiksrechthebbende groepen die toegang hadden tot en gebruik konden maken van het land, en anderzijds de eigendomsrechthebbenden die niet direct bij de uitbating van de kleine percelen die ze verpachtten betrokken waren maar wel de beslissingsmacht over de controle van het land en dus de limieten van de toegangs- en gebruiksrechten naar zich toe trokken. Die conflicten entten zich vooral op jachtmisdrijven. Doordat een steeds grotere groep van landgebruikers binnen de plattelandsbevolking een 'instinctmatige sympathie' vertoonde met de plegers van jachtmisdrijven werd de strafrechtelijke omkadering noodgedwongen van bovenuit opgelegd door de rijkswacht en private jachtwachters, met een enorme stijging van het aantal (vaak bloedige) 'wildstropersdrama's' tot gevolg.

¹¹⁴ Die rechten waren weliswaar uiterst beperkt, waardoor die groepen nog steeds als landarm te categoriseren zijn.

